

MAATWERK

PRAKTIJKVOORBEEDEN UIT HET PROJECT LEERLING 2020

25X

“MEIDEN DIE HET LIEFST ZELF BEPALEN WAT ZE DOEN”

“HET CONTACT MET LEERLINGEN IS DOOR DE GESPREKKEN ENORM VERBETERD”

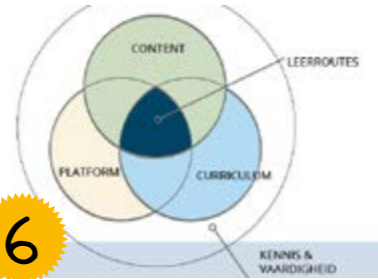
MET JE VAKGROEP AAN DE SLAG
MET LEERDOELEN

[school](#) | info

4

"Pittige meiden die het liefst zelf bepalen wat ze doen"

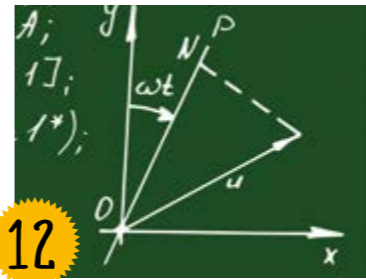
6

Individuele leerroutes maken: Volg het stappenplan!

10

Hoe kom je tot een driehoeksgesprek?

12

Wiskunde in 80 vaardigheden

14

Nieuw onderwijs, nieuw rooster

16

Wat willen we onze leerlingen meegeven?

18

Een digitale tijdslijn? Die maakt de leerling zelf

SAMENWERKEND LEREN			
ONDERWERP	Starter	Junior	Gevoerd
Overbrengen van kennis naar leerlingen	In een leerling met een ander leerling moet de leerling zelf de kennis overbrengen of de leerling moet zelf de kennis overbrengen.	In een leerling met een ander leerling moet de leerling zelf de kennis overbrengen of de leerling moet zelf de kennis overbrengen.	In een leerling met een ander leerling moet de leerling zelf de kennis overbrengen of de leerling moet zelf de kennis overbrengen.
In een leerling met een ander leerling moet de leerling zelf de kennis overbrengen of de leerling moet zelf de kennis overbrengen.	In een leerling met een ander leerling moet de leerling zelf de kennis overbrengen of de leerling moet zelf de kennis overbrengen.	In een leerling met een ander leerling moet de leerling zelf de kennis overbrengen of de leerling moet zelf de kennis overbrengen.	In een leerling met een ander leerling moet de leerling zelf de kennis overbrengen of de leerling moet zelf de kennis overbrengen.

20

Rubrics-boekje bij het mentorgesprek

24

Elke leerling een eigen coach

26

Op weg naar een leercultuur

28

"Wacht juf, nog één schroefje"

30

Een gesprekswaaijer voor het coachgesprek

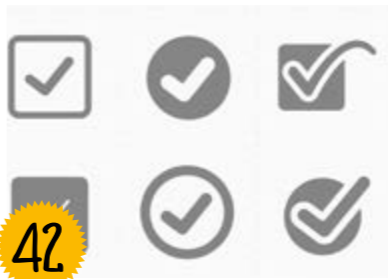
34

Met je vakgroep aan de slag met leerdoelen

40

Wifi als natuurlijk achtergrondsignaal op school

42

"Eén toets fits all is niet meer houdbaar"

44

Zo krijg je elke collega mee

46

10 tips van leerling Ties

48

Meet je coachingsvaardigheden

52

iCoaches zorgen voor verspreiding en continuïteit

54

"Log een keertje in bij Wikiwijs en ontdek wat er aangeboden wordt"

56

Actiever onderwijs door teamteaching

58

Dankzij Edmodo waren leerlingen 's avonds nog met Engels bezig

60

Leerlijn digitale basisvaardigheden voor brugklassers

62

Waar moet je als school op letten bij software-ontwikkeling?

66

Veranderlessen die jouw school verder helpen

WAAR GA JIJ MEE AAN DE SLAG?

Van differentiëren in de les tot curriculumbewustzijn en van professionalisering en ontwikkeltijd tot digitale didactiek. Wat gebeurt er veel op de scholen die betrokken waren bij Leerling 2020! De thema's waarmee de scholen bezig zijn lopen enorm uiteen. Om andere scholen verder te helpen maken deze scholen zichtbaar wat ze doen op het gebied van gepersonaliseerd leren. We hebben met veel trots hun praktijkvoorbeelden mogen delen op www.leerling2020.nl. Bijvoorbeeld lesmateriaal, rubrics, stappenplannen, werkvormen en procesbeschrijvingen met leerpunten en successen. In dit boekje lichten we vijftientig van die praktijkvoorbeelden uit. Dus maak gebruik van de ervaring van andere scholen en vind hier de inspiratie om op je eigen school te starten met onderwijsvernieuwing.

Bekijk ook de poster over veranderfase in het midden van het magazine.

Bekijk ook de themamagazines Differentiëren, Eigenaarschap, Formatief, Leerdoelen, Roostering en Samen werken op www.leerling2020.nl/themamagazines

“PITTIGE MEIDEN DIE HET LIEFST ZELF BEPALEN WAT ZE DOEN”

Hoe houd je een vmbo-klas met 24 meiden gemotiveerd die eigenlijk het liefst Uiterlijke Verzorging hadden gekozen, maar door de vernieuwing examen doen in Zorg en Welzijn? Docent Jolanda Voogd van het Tabor College d'Ampte gaf ze 'eigenaarschap'.

Jolanda: “De sfeer op het plein is veranderd, de leerlingen werken en praten rustig.”

“Sommigen hadden zich al sinds de open dag toen ze in groep 8 zaten verheugd op het werken in de kapsalon en de schoonheidssalon. Helaas is sindsdien het examenprogramma veranderd en zullen ze examen doen in Zorg en Welzijn. Ze hebben weliswaar keuzevakken in de richting haar- en schoonheidsverzorging, maar ook werken met ouderen, kinderen, gehandicapten en in de facilitaire dienst hoort er nu bij. Voor sommige meiden een leuke toevoeging op het programma, voor anderen iets wat met veel tegenzin moet”, legt Jolanda uit.

Moeizame start

“Het schooljaar met deze groep begon niet lekker. Veel gemopper: ‘Ik had toch voor UV gekozen, waarom moet ik dan schoonmaken?’ **Deze methode werkt voor mij en de leerlingen voor geen meter. Het zijn pittige meiden die het liefst zelf bepalen wat ze doen.**” Voor Jolanda was dit reden om het roer volledig om te gooien. De ideeën over leerlingen zelf laten plannen en zelf leeractiviteiten laten kiezen

zaten al in haar hoofd, maar nu was er een aanleiding om er ook echt mee te beginnen. De meiden zelf zagen er ook wel brood in; meer eigen inbreng klonk hen goed in de oren.

Leerdoelen opstellen

Vanuit de kerntaken voor Zorg en Welzijn heeft Jolanda toen een lijst met leerdoelen opgesteld die voor leerlingen te begrijpen zijn en passen bij het thema ‘kinderen’. Een leerdoel is bijvoorbeeld: ‘Ik kan informatie geven over bedplassen bij schoolkinderen en hulpmiddelen uitzoeken hierbij.’ Samen met voorbeeldopdrachten, een toetsplanning, begrippenlijst en vaardighedenlijst heeft ze dit voor de leerlingen in de Google Classroom gezet. De leerdoelen zijn ingedeeld op thema. De leerlingen krijgen vooraf een datum waarop een bepaald ‘thema’ af moet zijn.

Keuze in planning en activiteit

“De leerlingen beginnen de eerste les met het maken van een planning voor hun groepje. Ze bekijken samen welke leerdoelen ze in welke les willen behalen en welke leeractiviteit hier bij past. Het ene groepje maakt bij leerdoel 1 een PowerPointpresentatie, een ander groepje een filmpje en weer een ander groepje een folder. Elk groepje kiest een manier van verwerken die bij hen past en elk groepslid heeft hier inbreng in.

Al snel zie je een duidelijke rolverdeling. De leiders spreken hun groepsleden aan wanneer de planning niet nagekomen wordt.”

Rol docent

De rol van Jolanda is veranderd. Zij geeft ‘colleges’ over de theorie en haar collega Jannie van der Heijden geeft workshops over de praktijk. De leerlingen schrijven zichzelf hiervoor in. Tussendoor is ze aan het coachen en loopt ze rond over het plein waar de leerlingen zelf aan het werk zijn. “De sfeer op het plein is veranderd, de leerlingen werken en praten rustig. Dit terwijl ze aan het begin van het jaar veel mopperden en veel geluid maakten. Natuurlijk wordt er nog gekletst en gebruikgemaakt van social media, maar doordat de verantwoordelijkheid bij hen ligt weten ze dat ze iets moeten gaan doen.”

Beoordeling

“De leerlingen worden op verschillende manieren beoordeeld met theorietoetsen, vaardigheden- toetsen, bepaalde opdrachten/leerdoelen die ik er los uit pak, maar ze krijgen ook een cijfer voor de ‘bewijzen’ die ze voor de leerdoelen inleveren. Deze beoordeel ik met behulp van een rubric. Een bewijs kan onvoldoende, voldoende of goed zijn. Onvoldoende betekent opnieuw maken, het leerdoel is dus niet behaald. De hoeveelheid

toetsen zou ik het liefst terugvoeren, maar ik zit vast aan een tweejarig PTA waar ook mijn collega's die op de ‘ouderwetse’ manier werken mee uit de voeten moeten kunnen en dat hierop geschreven is.”

Verbeteringen

Voor Jolanda is deze manier van werken een grote vooruitgang, hoewel er nog verbeteringen zijn. “Soms zijn het kleine dingen, zoals het aanbieden van meer opdrachten waar de leerlingen uit kunnen kiezen. Maar er zijn ook grotere veranderingen, zoals het compleet herzien van het planningsformulier naar een iets meer gestructureerde studiewijzer. De vrijheid van het eerste document werkt niet voor elke leerling goed.”

Succesmoment

Er gaat veel tijd in zitten, maar Jolanda raadt iedereen aan het te proberen. “Leerlingen zijn bereid om mee te denken. Juist die leerlingen met een grote mond die het altijd beter weten en anders willen. Een succesmoment voor mij was dan ook dat een van deze meiden naar me toe kwam toen ze hoorde dat er een les uit zou vallen. Ze zei: ‘Mevrouw, weet u wel hoe irritant het is dat die les uitvalt? Nu klopt er niets meer van mijn planning en kan ik die weer helemaal opnieuw maken!’” ●

Ben je op zoek naar meer praktijkvoorbeelden waarin leerlingen verantwoordelijkheid en eigenaarschap krijgen, kijk dan op leerling2020.nl/verantwoordelijkheid

Veranderfase:

Visie

Meer info op de poster in het midden van het magazine.

INDIVIDUELE LEERROUTES MAKEN: VOLG HET STAPPENPLAN!

In het leerlab Verbinding curriculum, content en platform zijn de scholen aan de slag gegaan met het in beeld brengen van de stappen die scholen zetten om individuele leerroutes te ontwikkelen en aan te bieden.

Voor het ontwikkelen van individuele leerroutes is een gezamenlijke aanpak nodig. Hoe ziet gepersonaliseerd leren eruit bij jou op school en wat betekent dit voor de leerling? Hiervoor zijn drie elementen uitgewerkt: het ontwikkelen van het curriculum, het zoeken van bijbehorende content en

het platform om het leermateriaal in aan te bieden aan de leerlingen.

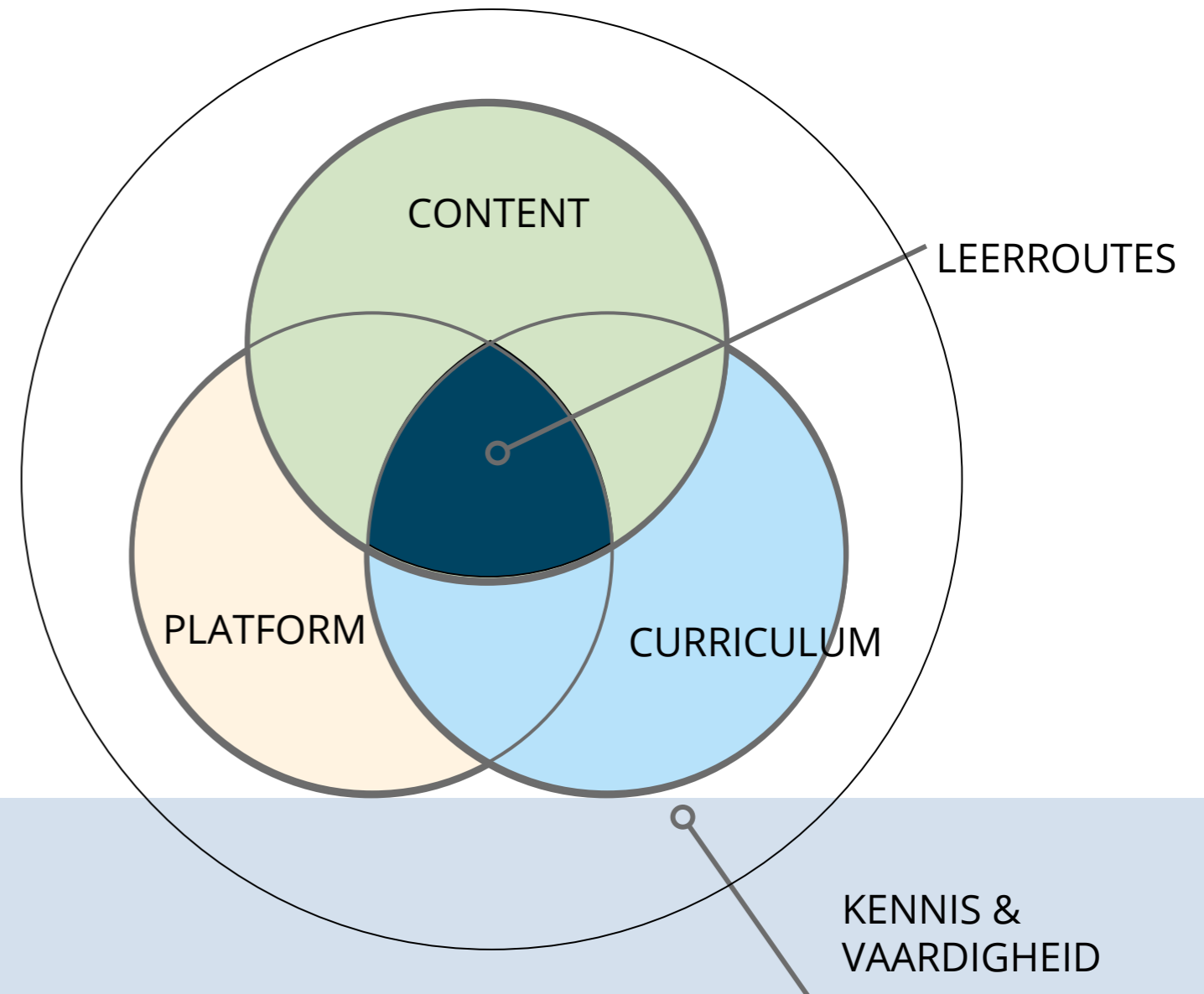
Stappenplan

Het stappenplan brengt in beeld welke stappen je kunt doorlopen in elk van de drie elementen. Er is geen vaste volgorde van de elementen; de ontwikkeling van de pijlers loopt

parallel en de stappen worden telkens op elkaar afgestemd. Daar waar de cirkels elkaar overlappen is afstemming nodig tussen de actoren: leerlingen, docenten, schoolleiding en de leveranciers van leermaterialen. Samen maak je afspraken over de ontwikkeling en het gebruik van leerdoelen, leermaterialen en het platform. ●

Meer over curriculum, content en platform? Ga naar leerling2020.nl/vccp

Meer weten? Bekijk de infographic op de volgende pagina voor achtergrondinformatie.

Verbinding Curriculum, Content en Platform (CCP)

Hoe kunnen leermaterialen, het curriculum en een platform zodanig aan elkaar worden verbonden dat individuele leerroutes inzichtelijk worden gemaakt?

INLEIDING

In schooljaar 2015-2016 startten het Liemers College en het Etty Hillesum Lyceum-Het Stormink in het leerlab dat de drie pijlers (Curriculum, Content en Platform) wil verbinden om zo verschillende leerroutes aan te kunnen bieden aan leerlingen. Op beide scholen neemt een groep onderbouwdocenten van verschillende vakken deel aan het leerlab. Daarnaast hebben beide scholen een eigen versnellingsvraag in het kader van gepersonaliseerd leren die is beschreven in de schoolvisie.

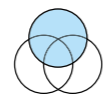
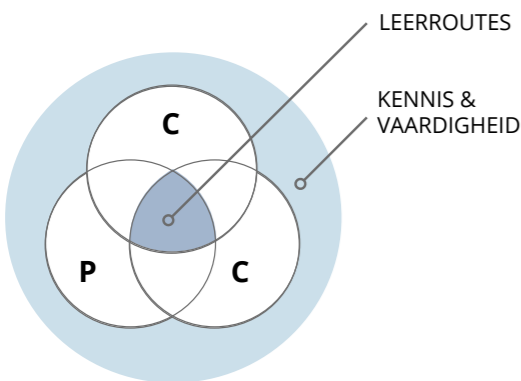
De scholen hebben een aantal eigenschappen gemeen waardoor kennis en vaardigheden gedeeld kunnen worden:

- docenten brengen verticale leerlijnen per vak (curriculum) in kaart;
- docenten en leerlingen kiezen leermaterialen (content) aan de hand van de leerlijn;
- leerroutes zijn bereikbaar vanuit de elektronische leeromgeving (platform) van Its Learning.

Deze infographic brengt in beeld welke stappen de docenten binnen de drie pijlers in het eerste jaar van het leerlab hebben doorlopen om verschillende leerroutes te ontwikkelen. In de cirkels staan de stappen binnen de drie pijlers beschreven. Er is geen vaste volgorde van de pijlers; het is een cyclisch proces waarbij alle drie steeds op elkaar worden afgestemd. Daar waar de cirkels elkaar overlappen is afstemming nodig tussen de actoren: leerlingen, docenten, schoolleiding en elo-leverancier. Samen worden er afspraken gemaakt over de ontwikkeling en het gebruik van leerdoelen, leermaterialen en de elo.

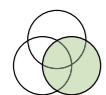
VISIE

Alles start met een visie op gepersonaliseerd leren. Wanneer deze is beschreven in een schoolplan is nog niet direct duidelijk op welke manier dit tot uitvoering kan worden gebracht. De docenten binnen het leerlab hebben een voortrekkersrol binnen de school om deze visie uit te werken en te delen met collega's in de school. Ook leerlingen krijgen hierin een rol wanneer zij aan de slag gaan met de leerroutes. Stap-voor-stap zal de visie op gepersonaliseerd leren uitkristalliseren en concreter worden gemaakt voor zowel docenten, leerlingen, management als ouders. Dit proces heeft continu aandacht nodig van het managementteam/schoolleiding. Het managementteam/schoolleiding is hierbij van belang om te inspireren, vinger aan de pols te houden of de gedane inspanningen inderdaad leiden tot het gewenste resultaat en de opgestelde visie.

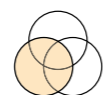
Curriculum

De eerste stap is het ontwikkelen van curriculumbewustzijn, waarbij docenten bewust zijn van kerndoelen en eindtermen, doorlopende leerlijnen en de uitwerking hiervan op de leerdoelenkaarten (SLO), eigen leerdoelen en methodeleerdoelen. Een tweede stap is het maken van bewuste keuzes welke leerdoelen aan bod komen en wanneer en dit uit te werken in een leerlijn. Hierbij is belangrijk om met de collega's afspraken te maken over het detailniveau van de leerdoelen en het beheersingsniveau per richting. Omdat leerlingen doelgericht gaan werken binnen de leerroutes worden de leerdoelen omgezet in heldere 'leerlingtaal'. De leerdoelen dienen daarnaast voor het metadateren van de nieuw te ontwikkelen leermaterialen. Een derde stap is het vaststellen van het curriculum met de (gehele) vakgroep.

Content

Wanneer het curriculum helder is kunnen hieraan bewust leermaterialen worden gekoppeld. Dit kan een (deel van een) methode zijn, open digitaal materiaal of zelf ontwikkelde materialen. Bij het koppelen van content aan het curriculum wordt rekening gehouden met verschillende leerroutes. De leerroutes kunnen op verschillende manieren inhoud krijgen; door bijvoorbeeld te differentiëren op niveau, tempo, interesse, manier van leren of leerlingtype (docentgestuurde, zelfstandige of zelforganiserende leerling). Ook de inzet van rijke leeractiviteiten kan een aanvulling zijn van verschillende leerroutes.

Platform

De elo Its Learning blijkt geschikt om leerroutes uit te zetten, leermaterialen te koppelen aan leerroutes, leerdoelen inzichtelijk te maken voor zowel docenten als leerlingen en leerlingen (voor een deel) te volgen, te begeleiden en te beoordelen. Er zijn nog wel enkele beperkingen. Het is bijvoorbeeld (nog) onmogelijk om gegevens van andere tools en volgsystemen 'uit te lezen' en adaptief te werken. Docenten ontwikkelen nieuwe leermaterialen zowel in Its Learning als in Wikiwijs.

"Schrappen is echt niet gemakkelijk, maar kan wel!"

CURRICULUM

"Eindelijk kan ik doen wat ik wil."

CONTENT

"Wacht niet tot dat de elo perfect is, maar begin!"

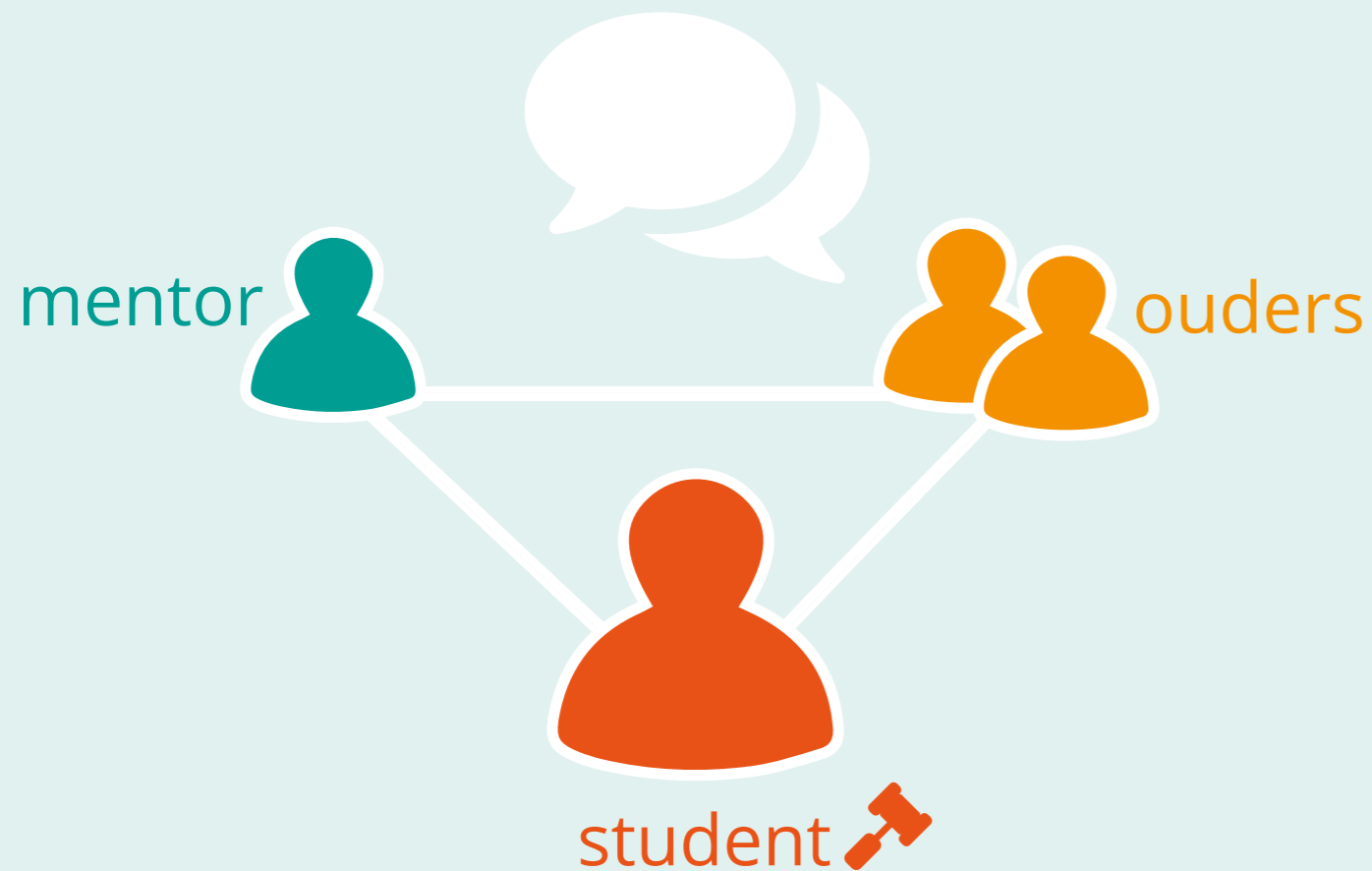
PLATFORM

FASE 1	AANDACHTSPUNTEN	AANDACHTSPUNTEN	AANDACHTSPUNTEN
<p>Curriculum bewustzijn</p> <ul style="list-style-type: none"> • Doel gebruik leerdoelen: <ul style="list-style-type: none"> • Metadatering leermaterialen • Ontwerp curriculum • Doelgericht leren • Onderzoeken beschikbaarheid leerdoelen (vak-specifiek): <ul style="list-style-type: none"> • Onderwijs Begrippen Kader • Europees Referentie Kader • SLO Leerplan in beeld (leerdoelenkaart) • Methode leerdoelen • Schooleigen leerdoelen • Maken van een curriculum <ul style="list-style-type: none"> • Toevoegen en/of schrappen leerdoelen • Bepalen detailniveau van tussendoelen • Formulieren tussendoelen in leerlingtaal • Bepalen beheersingsniveau leerdoelen m.b.v. begrippen • Vaststellen van curriculum <ul style="list-style-type: none"> • Vakspecifiek (met vakgroep) 	<p>Concretiseren van leerroutes</p> <ul style="list-style-type: none"> • differentiëren op niveau, tempo, interesse, leerstijl of leerlingtype • Oriënteren op leermaterialen: <ul style="list-style-type: none"> • open source (digitaal) • educatieve uitgevers (folio of digitaal) • maatschappelijke en culturele instellingen • zelf ontwikkelde materialen • Kiezen van content voor leerroutes <ul style="list-style-type: none"> • folio of digitaal, methode of open content • behouden, schrappen en toevoegen 	<p>Oriënteren op mogelijkheden Elo</p> <ul style="list-style-type: none"> • opnemen van leerdoelen <ul style="list-style-type: none"> • inzichtelijk voor leerlingen • inzichtelijk voor docenten • studiewijzer • metadatering • learning analytics: <ul style="list-style-type: none"> • volgen en beoordelen van leerlingen • adaptiviteit • aansluiten en/of inlezen digitale tools • ontwikkelen van rubrics • Oriënteren op tools op gebied van <ul style="list-style-type: none"> • arrangeren leermaterialen • plannen en samenwerken leerlingen • digitaal toetsen 	
<p>Vaststellen curriculum</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vakoverstijgende leerdoelen en vaardigheden (taal- en bèta-coördinator) • 21e eeuwse vaardigheden • Uitbreiden niveaus, leerjaren en deelnemende vaksecties. 	<p>Ontwikkelen rijke leeractiviteiten en vakoverstijgende opdrachten</p> <ul style="list-style-type: none"> • opstellen criteria • criteria uitwerken in rubrics • Gebruiken, evalueren en bijstellen van leerroutes • Gebruiken, evalueren en bijstellen content voor leerroutes • Leerlingen beoordelen leermaterialen en vullen aan 	<p>Gebruiken en evalueren Elo</p> <ul style="list-style-type: none"> • uitbreiden leerlingen volgen en beoordelen • verder oriënteren op learning analytics • aansluiten en/of inlezen digitale tools • rubrics • Gebruiken, evalueren en uitbreiden tools op gebied van: <ul style="list-style-type: none"> • arrangeren leermaterialen • plannen en samenwerken leerlingen • digitaal toetsen 	

"Talen en wiskunde zijn anders opgebouwd dan biologie en geschiedenis"

"Een leerling bekijkt een filmpje met extra uitleg, dan kunnen zijn klasgenoten verder."

"Durf te vragen!"

HOE KOM JE TOT EEN DRIEHOEKSGESPREEK?

Als leerling je eigen rapportbespreking met je ouders leiden? Op Niekée worden alle leerlingen zó gecoacht dat ze kunnen reflecteren en hun voortgang kunnen laten zien aan hun coach én hun ouders. **Coach/trainer Aimée Dalemans geeft tips voor driehoeksgesprekken.**

Het onderwijs dat wordt aangeboden op Niekée geeft leerlingen een hoop vrijheid en verantwoordelijkheid. De leerlingen krijgen daarom begeleiding van coaches (docenten), die er vooral zijn om leerlingen te leren reflecteren. Dat doen ze dagelijks. Zo begint elke dag met een dagstart en eindigt hij met een dagafsluiting. Tijdens de dagstart worden doelen bepaald. Tijdens de afsluiting wordt besproken hoe de dag is verlopen. Regelmatig vinden diepere gesprekken plaats tussen leerling en coach.

Driehoeksgesprekken

De voortgangsgesprekken met de ouders worden op Niekée door de leerling geleid. Aimée: "Dit driehoeksgesprek is een belangrijk onderdeel van de aanpak van onze school, het is een doel én middel om de leerling eigenaarschap te geven". Tijdens het driehoeksgesprek bespreken ouder, coach én de leerling de groei van de leerling. "Dit is hét moment van de leerling om te laten zien wat hij wil, hoe hij dat wil en wat daarvoor nodig is."

Leerling 1:

"Mijn vader was na het gesprek heel erg trots op mij. Ik mag later in de zaak van mijn vader werken, maar hij wil mij ook helpen om een eigen supermarkt te hebben. Met personeel praten kan ik dan al."

Coachdocument

Voor de driehoeksgesprekken wordt gebruik gemaakt van een digitaal coachdocument dat de leerlingen door het jaar heen regelmatig invullen. Dit document is een portfolio waarin de vaardigheden en afgeronde taken van de leerling staan beschreven zodat de ouder kan meekijken waar zijn/haar kind staat. Het coachdocument is te vinden op leerling2020.nl/coachdocument-niekée

Leerling 2:

"Nu moest ik alles zelf tegen mijn ouders vertellen, en dat was best spannend. Alleen aan het begin en aan het eind van het gesprek heeft mijn coach iets gezegd. Mijn zusje zit nog op de basisschool, maar zij heeft het document ook een keer ingevuld. Ze vond het zó leuk, dat ze bijna niet kan wachten tot zij het écht in mag vullen. Mijn ouders zeiden na het gesprek, dat ik veel meer over mijzelf had verteld dan de leerkracht zou hebben gedaan."

"VROEGER GING HET ALTIJD ÓVER MIJ, NU MOCHT IK HET ZELF ZEGGEN"

Wat vraagt dit van de docent?

Om de leerlingen te coachen en te begeleiden bij het voeren van de driehoeksgesprekken, krijgen de docenten op Niekée meerdere trainingen. "Het gaat onder andere over het voeren van socratische gesprekken en reflecteren. Om goed te kunnen coachen moet je jezelf ook goed kennen en weten hoe je in bepaalde situaties reageert en handelt", vertelt Aimée. Als interne coach begeleidt ze het proces op de werkvloer.

Leerling 3:

"Ik vind het meestal niet fijn om met mijn ouders over school te praten. Dat doe ik thuis ook nooit. Het voordeel van deze gesprekken is: vroeger ging het altijd óver mij, nu mocht ik het zelf zeggen. En als je het zelf doet, moet je het wel goed doen, vind ik. In het gesprek worden ook weleens vragen gesteld die ik moeilijk vind. Bijvoorbeeld de vragen: Wat vind je minder leuk aan school? Wat zijn mijn kwaliteiten? Bij deze vragen had ik hulp van mijn coach nodig." ●

TIPS VOOR DRIEHOEKSGESPREEKEN

- Stiltes laten vallen in een gesprek is niet erg.
- Als je als docent te veel stuurt in een gesprek, kan een leerling dichtklappen of te makkelijk weggomen met een kort antwoord.
- De leerling krijgt de regie in deze gesprekken. De coach schiet pas te hulp op het moment dat de leerling vergeet belangrijke informatie te vertellen aan zijn ouders.

Zelf aan de slag met driehoeksgesprekken?
leerling2020.nl/driehoeksgesprek

WISKUNDE IN 80 VAARDIGHEDEN

Wiskundedocenten Sietse Rooks en Alex Philipse van het Drachtster Lyceum hebben de leerlijn opgedeeld in ongeveer 80 vaardigheden waarmee de leerlingen punten kunnen verdienen. **“Het initiatief ligt bij de leerlingen.”**

Sietse merkte dat zijn leerlingen vaak veel meer in huis hadden dan ze in toetsen lieten zien. Ook zag hij dat de leerlingen weinig inzicht in hun eigen vaardigheden hadden, ook niet in hun verbeterpunten. Alex vult aan: “Ze waren plichtmatig bezig om elk hoofdstuk van het wiskundeboek af te lopen om daarna het geleerde zo snel mogelijk weer te vergeten. Maar het is juist belangrijk om die kennis paraat te houden. Het zijn bouwstenen voor de rest van de stof.”

Curriculumbewust

De docenten besloten het anders te gaan doen. Ze stelden een lijst samen met ongeveer 80 wiskundevaardigheden die de leerlingen van havo 4, de pilotgroep, moeten beheersen om aan het curriculum te voldoen. Sietse: “Toen hebben we het omgedraaid. Sinds dit schooljaar moeten deze leerlingen aan ons laten zien dat ze deze

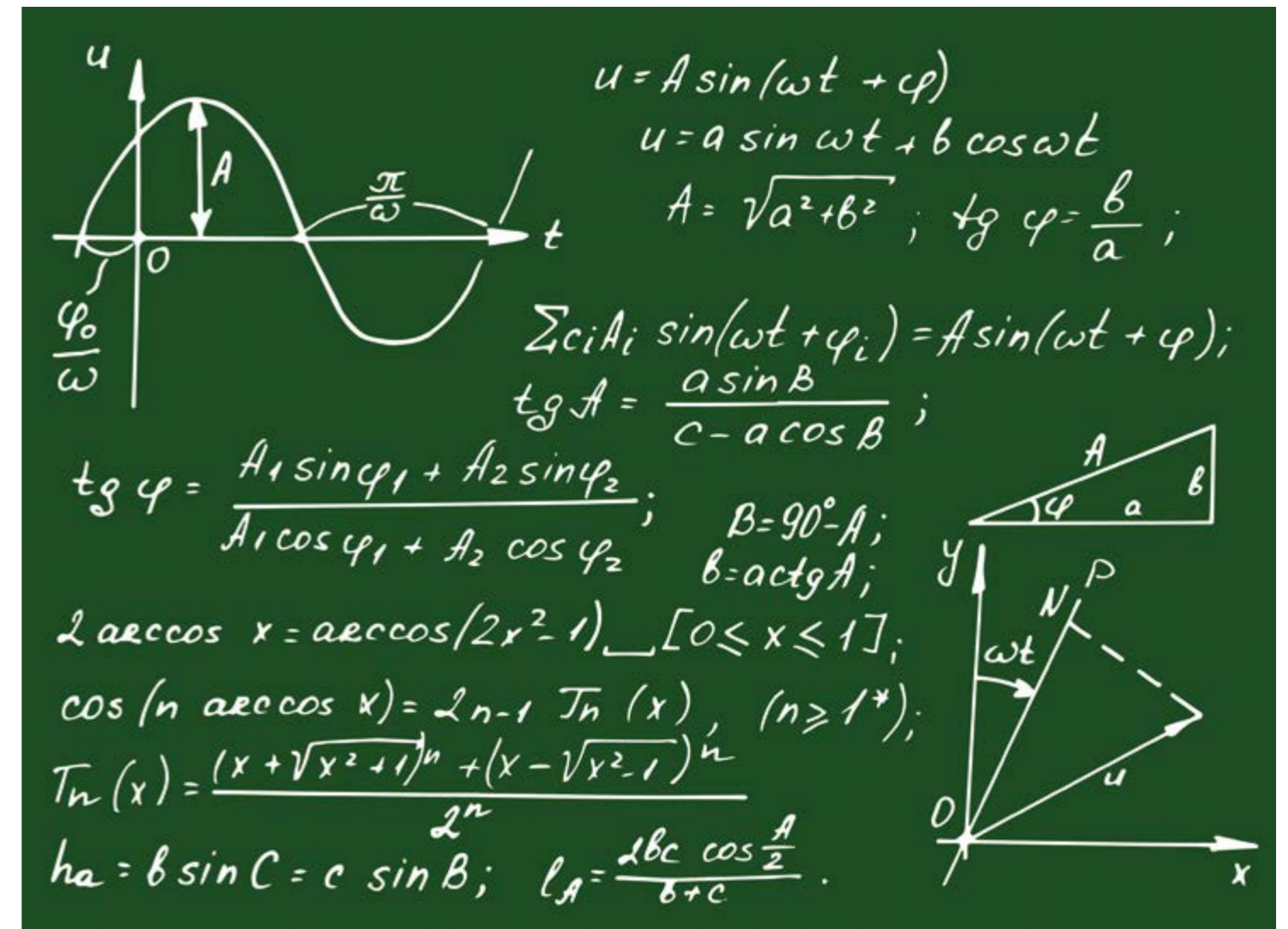
afzonderlijke vaardigheden beheersen. Dat moment kiezen ze zelf.”

Meer lol

De leerlingen kunnen de vaardigheid tijdens de les voordoen of aantonen in hun huiswerk. Elke leerling begint met -2 punten voor elke vaardigheid. Doet een leerling het goed voor, dan krijgt hij/zij 2 punten. Heeft de leerling het idee goed, maar is er een berekeningsfoutje gemaakt dan krijgt hij 1 punt. Is er wel aan gewerkt, maar heeft hij het (nog) niet helemaal begrepen dan krijgt hij 0 punten. Het laatste cijfer telt. Sietse: “De -2 punten wegen heel zwaar, dus een leerling is genoodzaakt om met de vaardigheid aan de slag te gaan en het te laten afvinken. Dat stimuleert hen om te blijven oefenen, de kennis blijft beter hangen en ze hebben er ook meer lol in.”

Begeleiding

De manier waarop de leerlingen de vaardigheden oefenen verschilt. Sietse: “Sommigen hebben behoefte aan een klassikaal uitlegmoment. Andere leerlingen gaan achter in de klas zelfstandig werken of maken een digitale test. Ook

zie je dat leerlingen die het wel doorhebben het andere leerlingen gaan uitleggen.” Alex: “Naast de drie reguliere wiskundelessen in de week hebben de leerlingen ook nog een steunlesuur. Dan zijn ze vrij om te komen en aan ons vragen te stellen. We helpen ze op weg met hun individuele vraagstukken door ze te wijzen op bepaalde sites of filmpjes. Ik zal ze alleen niet heel snel het antwoord geven. Het initiatief ligt echt bij de leerlingen. Bij de meisjes gaat dat vaak goed. Bij sommige jongens is dat lastiger. We hebben daarom tussentijds toch wat meer deadlines gesteld aan de verschillende vaardigheden.”

vergelijken met de traditionele methode die vorig jaar nog werd gehanteerd.

“Zij vinden het heel prettig dat ze nu inzicht hebben in hun eigen vaardigheden. En, het is nog heel gevaarlijk om hier uitspraken over te doen, maar de eerste toets van dit jaar is veel beter gemaakt dan vorig jaar. Wat ik zelf fijn vind is dat we een concreter antwoord kunnen geven op problemen waar leerlingen mee zitten. Het is wel lastig om iedereen in de gaten te houden.” Alex kan dat beamen: “Ik werk me drie keer in het rond. Het is veel zwaarder, maar ook veel leuker.”

Vervolg

Sietse: “We zitten echt nog in de experimentele fase. We willen de lijst met vaardigheden nog verder terugbrengen en nog meer focus aanbrengen. Volgend jaar gaan we verder met de verbeterde versie met de nieuwe havo 4-leerlingen. Ook moeten we iets bedenken voor de havo 4-leerlingen van nu die volgend jaar naar havo 5 gaan. We willen wel dat ze een vervolg hierop krijgen. Nog genoeg te doen dus.” ●

“IK WERK ME DRIE KEER IN HET ROND. HET IS VEEL ZWAARDER, MAAR OOK VEEL LEUKER”

Veranderfase:

Evalueren

Meer info op de poster in het midden van het magazine.

NIEUW ONDERWIJS, NIEUW ROOSTER

Wat zouden we doen als we helemaal opnieuw zouden beginnen? **Met die gedachte begon het Veluws College locatie Mheenpark met een nieuwe inrichting van hun onderwijs.** Het gevolg: heterogene stamgroepen, een eigen invulling van het rooster en meer zichtbaarheid van de docent.

Op Mheenpark, een onderwijschool in Apeldoorn, merkten ze jaren geleden dat ze tegen de grenzen van hun eigen motto aanliepen: 'vaardig, verbonden en op maat'. "Een werkgroepje dacht destijds laagdrempelig na over hoe ze het onderwijs zouden inrichten als ze helemaal opnieuw zouden mogen beginnen", vertelt directeur René de Jonge. "Na een studiereis naar Zweden en een daaruit volgende notitie wilden veel collega's zich gelijk aanmelden voor het nieuwe onderwijsconcept Delta.

Dit enthousiasme is steeds de voedingsbodem geweest om door te gaan met de ontwikkeling."

Inbreng ouders

Met Delta wil de school leerlingen meer keuzes bieden en onderwijs op maat verzorgen. Het doel is om meer uit leerlingen te halen en de motivatie van leerlingen te verbeteren. Na aanmoediging van het bestuur van het Veluws College is de werkgroep het conceptplan verder gaan uitwerken met aanvullingen uit literatuur-

onderzoek en uit gesprekken met wetenschappers. **Tijdens ouderavonden heeft de school gebrainstormd met ouders om het plan verder aan te scherpen.**

Veranderfase: Betrokkenen meenemen

Meer info op de poster in het midden van het magazine.

Stamgroepen

Delta wordt eerst op kleine schaal ingevoerd om ruimte en aandacht te hebben voor de kwaliteit. 85 eerstejaars zijn inmiddels begonnen met het nieuwe onderwijsconcept. Leerlingen zitten drie jaar in dezelfde stamgroep. Deze wordt begeleid door twee mentoren die drie jaar aan de groep verbonden blijven. De stamgroepen zijn heterogeen, zo kunnen leerlingen met diverse achtergrond en advies, net als in de wereld buiten school, leren van en met elkaar.

Niveau

In stamgroeplessen is er aandacht voor de ontwikkeling van (studie) vaardigheden, groepsvormende activiteiten en ook voor nieuws en actualiteiten. Vakken worden op eigen niveau of boven niveau gevolgd. Hiervoor wordt vakinhoudelijke instructie gegeven in meer homogene groepen met mavo/havo- of havo/vwo-leerlingen. Leerlingen volgen nooit vakken onder hun niveau. Aan het einde van de 2e klas wordt bepaald op welk niveau de leerlingen onderwijs gaan volgen in de bovenbouw. Hierop worden ze in het 3e jaar verder voorbereid.

Lesweek

De Delta-lesweek is opgedeeld in korte instructies van 30 minuten, keuzewerkijd om leerstof te verwerken of keuzevakken te volgen en daarnaast zijn er drie dagdelen projecten. De projecten vallen onder hoofdthema's, zoals 'Europa' of 'De Mens'. Elke projectperiode wordt een hoofdthema benaderd vanuit een ander cluster van vakken, zo wordt Europa het ene leerjaar benaderd vanuit de talen, het

"DOCENTEN GEVEN IN INTERVISIESESSIES OOK FEEDBACK AAN ELKAAR. ZE ZIJN DUS BEREID OM VAN ELKAAR TE LEREN"

volgende leerjaar wordt dit gedaan vanuit mens en maatschappij.

Zelfstandig werken

Kennisoverdracht van deze vakken en het aanleren van (21e-eeuwse) vaardigheden zijn een belangrijk onderdeel van de projecten. Leerling Yannick heeft om deze reden voor Delta gekozen: "Ik ben naar Mheenpark gekomen om Delta te doen. Ik heb voor Delta gekozen omdat ik hou van zelfstandig werken en graag dingen inplan."

Docenten

"Om deze projecten en de stamgroepen te kunnen begeleiden, hebben de docenten van Delta specifieke vaardigheden nodig", vertelt teamleider van Delta Jenny van Elzelingen. "Het hele team is daarom geschoold in didactisch coachen, het stellen van de juiste vragen en het geven van feedback. Docenten geven in

interviewsessies ook feedback aan elkaar. Ze zijn dus bereid om van elkaar te leren."

Extra aandacht

Voor het begin van het schooljaar voeren leerling, ouders en mentor een gesprek waarin het leerplan van de leerling wordt opgesteld. Hierin staat op welk niveau leerlingen verschillende vakken volgen, aan welke vaardigheden een leerling extra aandacht wil besteden en welke rol de leerling wil spelen binnen de school. Het leerplan wordt drie keer per jaar samen met de leerling en ouders aangescherpt. Adjunct-directeur John van Lith: "Van begin af aan hebben de leerlingen eigenaarschap over hun eigen leerproces omdat ze weten dat er een actieve houding van ze wordt verwacht." Leerling Jasper bevestigde dit toen hij aan zijn docente vroeg: "Mevrouw, wat moet ik doen om van mijn 'nog niet voldoende' een 'voldoende' te maken?" ●

Tijd	maandag	dinsdag	woensdag	donderdag	vrijdag
08.55	Stamgroep	Stamgroep	Stamgroep	Stamgroep	Stamgroep
09.25	Wiskunde	Nederlands	Mens & Maats.	Kunst & Cult	Stamgroep
09.55	Engels	Duits	Duits	Kunst & Cult	Wiskunde
10.25	ICT		Verst. Eng.		Expressie+
10.55		Frans		Frans	Expressie+
11.25	Verst. Eng.			Fotografie	
11.55	Rekenen				
12.25	Natuur & Tech	Wiskunde	Engels	Nederlands	Nederlands
12.55	Pauze	Pauze	Pauze	Pauze	Pauze
13.25	Keuze: Werktijd met toezicht, individuele gesprekken, extra instructie				
13.55					
14.25	Project	Mens & Maats.	Project	Engels	Project
14.55	Project	Mens & Maats.	Project	Mens & Maats.	Project
15.25	Project	Sport	Project	Sport	Project
15.55	Project	Sport	Project	Sport	Project

Het rooster van een lesweek in Delta. De blauwe vlakken zijn lessen in de eigen stamgroep, de roze vlakken zijn lessen in niveaugroepen. Donkergeel staat voor werktijd met begeleiding van vakdocenten en lichtgeel voor werktijd met toezicht (zonder begeleiding van vakdocenten).

“WAT WILLEN WE ONZE LEERLINGEN MEEGEVEN?”

Hoe maak je keuzes naar aanleiding van een onderwijsverandering? Een heldere visie schept duidelijkheid in dit proces. Het Eemsdeltacollege ontwikkelde hun visie **door met het team inzichtelijk te maken welke waarden (o.a. zelfvertrouwen) de basis zijn voor hun onderwijs.** Lees hoe ze dat deden.

Door middel van posters zijn de kernwaarden van het Eemsdeltacollege in de hele school zichtbaar.

De aanleiding voor het formuleren van een visie bij het Eemsdeltacollege was het lage zelfbeeld van de leerlingen, wat tekenend is voor het praktijkonderwijs. “Onze leerlingen vinden van zichzelf dat ze niets kunnen en niets zullen worden,” legt docent Hans Huizinga uit. “Hun motivatie om iets te doen is daarom ook erg laag. We beseften ons dat ze totaal geen eigenaar waren van hun eigen leerproces.”

Waarden

Onder leiding van een externe coach heeft de school een aantal studiemiddagen georganiseerd, waarbij het hele team betrokken was. “We hebben ons afgevraagd: wat voor school willen we zijn? Wat willen we aan onze leerlingen meegeven? Als team hebben we alle kernwaarden benoemd die hierin voor ons belangrijk waren en deze op grote vellen in de school opgehangen. Hierop hebben we met stickers aangegeven wat voor ons de belangrijkste waarden zijn.” Hieruit kwamen de waarden Eigenaarschap, Zelfvertrouwen en Relatie.

Zelfvertrouwen

Vanuit deze waarden is het team gaan onderzoeken waar deze waarden voor staan, zowel voor de docenten als voor de leerlingen. Ook heeft de school een vraag ingediend bij de Kennisrotonde: Welke didactische strategieën hebben een positieve invloed op het zelfvertrouwen en de zelfstandigheid van leerlingen in het praktijkonderwijs? “Door de leerling zelf didactische en pedagogische doelen te laten stellen, willen we het eigenaarschap van de leerling vergroten. Op die manier willen we onze leerlingen laten ervaren dat ze wél iets kunnen, zodat hun zelfvertrouwen groeit. De relatie met onze leerlingen is daarbij ontzettend belangrijk: je bereikt niets wanneer de leerling zich niet veilig voelt. Je moet als docent ‘echt’ zijn; de ProO leerling heeft hier een extra zintuig voor!”

Door het team gedragen

Voor docent Hans Huizinga was de grootste meerwaarde van dit proces dat het hele team betrokken was bij het bepalen van de drie waarden. “Het is echt een proces van onszelf geweest, het is ons niet opgelegd. Iedereen voelde de noodzaak om te veranderen en deze waarden worden door het hele team gedragen. We hadden daardoor niet te maken met weerstand”, vertelt Hans. Inmiddels heeft deze ontwikkeling zich ook

uitbetaald in een positieve waardering van de Onderwijsinspectie.

Praktische keuzes

Dankzij de gezamenlijke visie, wordt het maken van praktische keuzes een stuk overzichtelijker. Tijdens de zoektocht naar een geschikte elektronische leeromgeving (ELO) gaven de drie waarden van het Eemsdeltacollege Eelwerd de doorslag. De keuze viel op de ELO Profijit. Hans: “Met dit systeem maken we voor leerlingen zichtbaar waar ze naartoe werken en welke stappen ze daarbij moeten nemen. Ze krijgen inzicht in hun leerpunten, maar ook hun kwaliteiten worden zichtbaar. Bovendien kun je als docent en als ouders de leerlingen volgen om hen persoonlijk te coachen.”

Uitdaging

De grootste uitdaging is het inbedden van de visie in de dagelijkse praktijk en het zichtbaar maken voor de leerling. “Vorig jaar zijn we begonnen met een kick-off, waarbij we onze waarden presenteerden aan de hele school. We hebben opgetreden met een docentenband, er was een bekende Groninger uitgenodigd, het was een groot feest. En toch vielen we terug in oude patronen. Je moet er aandacht aan blijven schenken, het moet zichtbaar zijn.”

Posters en workshops

Daarom zijn ze de visie ook op andere manieren zichtbaar gaan maken. **Bijvoorbeeld met het ophangen van posters in elk klaslokaal. Daarnaast geven ze workshops op het gebied van zelfvertrouwen, waarin leerlingen bijvoorbeeld een elevator pitch maken. Ook werkt de school aan de relatie tussen de leerlingen door op sommige momenten de klassenstructuur los te laten; leerlingen van verschillende klassen komen zo met elkaar in contact en leren elkaar kennen. Hans: “We moeten onze waarden echt laten leven voor onze leerlingen door ze bij alle vakken, in ons taalgebruik en in ons handelen terug te laten komen.”**

“DE RELATIE MET ONZE LEERLINGEN IS ONTZETTEND BELANGRIJK: JE BEREIKT NIETS WANNEER DE LEERLING ZICH NIET VEILIG VOELT”

Veranderfase:

Doorontwikkeling

Meer info op de poster in het midden van het magazine.

EEN DIGITALE TIJDLIJN?

DIE MAAKT DE LEERLING ZELF

Eva-Madou Gerrits is docent Nederlands op de Van der Capellen Scholengemeenschap. Voor 5 havo bedacht ze samen met twee collega's iets bijzonders: leerlingen maken zelf met de tool Sutori een interactieve tijdlijn van de Nederlandse literatuurgeschiedenis. **“Ze leren beter als ze het zelf doen, dan wanneer ik het allemaal voor ze oplepel.”**

Voorheen vertelden wij bij literatuurgeschiedenis voor de klas over de periodes en de leerlingen maakten aantekeningen”, zegt Eva-Madou. “Dat was heel top-down. Nu gaan leerlingen zelf met de stof aan de slag.”

Eva-Madou ging op zoek naar een tool om een digitale tijdlijn te kunnen maken. “Sutori, dat voorheen HSTRY heette, werd door een docent aanbevolen.” Eva-Madou vond het meteen een gebruiksvriendelijke tool. Hoewel Sutori ook wordt gebruikt om leerlingen in een door docenten gemaakte tijdlijn te laten kijken, besloten Eva-Madou en haar collega's dat juist de leerlingen de tijdlijn moesten maken. “We

hebben een account aangevraagd en hebben alle leerlingen die ermee gingen werken toegevoegd onder ‘collaborate’. Elke klas werkte wel aan een eigen tijdlijn.”

De opdracht

Leerlingen kregen de opdracht om in groepjes van drie of vier een tijdvak van de Nederlandse literatuurgeschiedenis in de tijdlijn te plaatsen. Elk groepje vulde het tijdvak met theorie, plaatjes en filmpjes. De leerlingen verzamelden zelf de informatie, maar Eva-Madou en haar collega's gaven wel aan waar ze die konden vinden. “Anders verzanden ze, er is online zoveel beschikbaar.”

Presenteren

Tijdens het werken aan de tijdlijn keek Eva-Madou mee via de computer. Toen de tijdlijn na twee weken af was, liet ze elk groepje zijn deel presenteren. Na de presentaties volgde nog een toets die de docenten maakten met de informatie die de leerlingen in de tijdlijn hadden geplaatst.

Verbeterpunten

Zitten er ook nadelen aan Sutori? Een paar kleine, zegt Eva-Madou. “Als één van de leerlingen aan een item van de tijdlijn werkt, kunnen anderen die tekst niet meer lezen. Ook teksten selecteren uit de tijdlijn is lastig. Dat wilde ik doen om aan

te geven wat de leerlingen moeten leren voor de toets.”

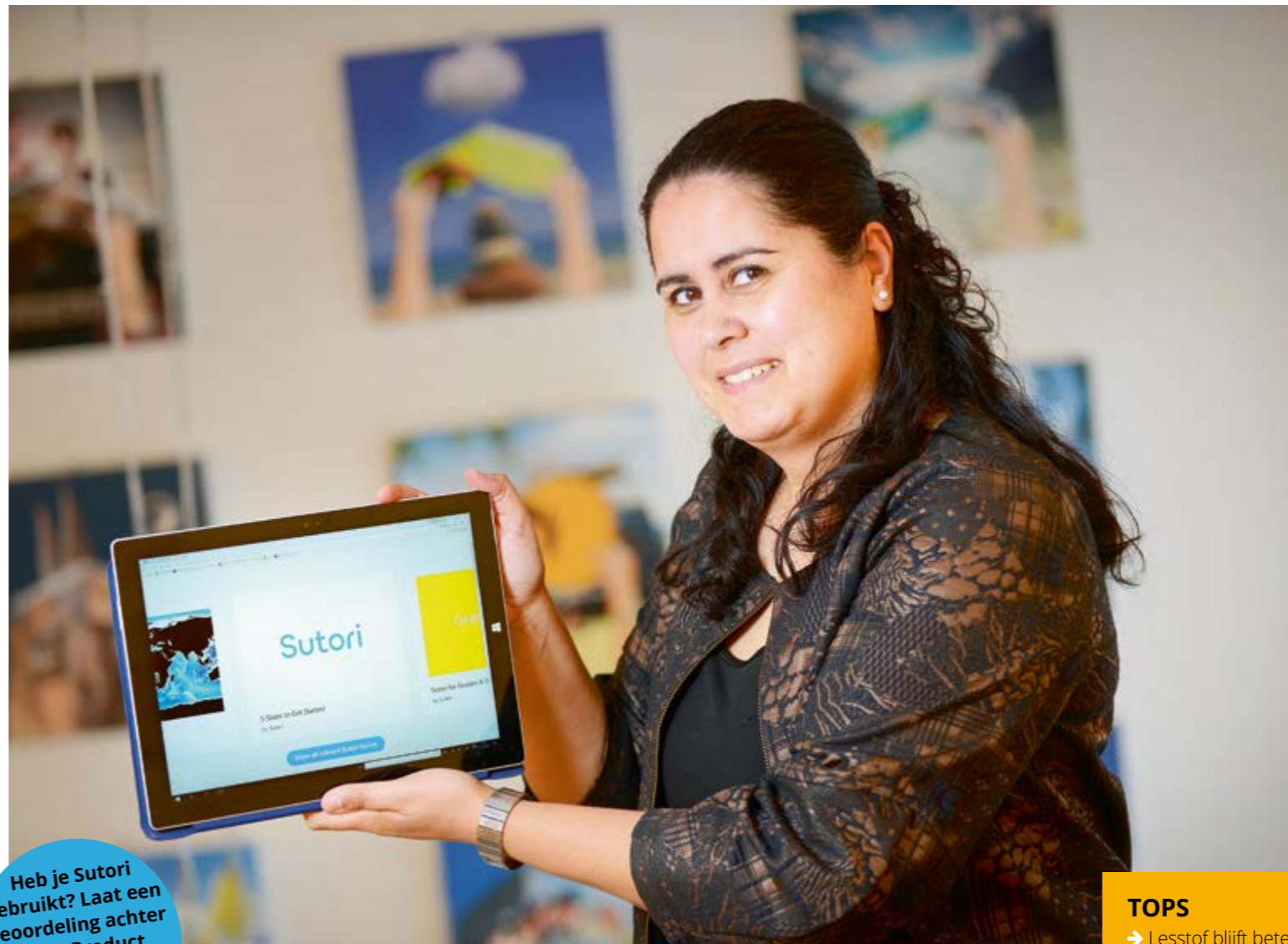
Tijd over

Iets wat Eva-Madou zelf zou willen veranderen, is het feit dat er nu veel geschiedenis in de tijdlijn staat. “Het gaat om de literatuur. Daarom wil ik dat leerlingen meer aan de slag gaan met één werk, zoals de Beatrijs of Mariken van Nieumeghen.

Ik wil dat ze begrijpen wat de functie van literatuur op dat moment was.” Eva-Madou gaat met haar collega's uit de sectie Nederlands evalueren of ze Sutori volgend jaar weer gebruiken. Duidelijk is al wel dat het veel tijd scheelde: “Voorheen deed ik vier weken over de stof. Nu is er tijd over om het examen te oefenen.” ●

“VOORHEEN DEED IK VIER WEKEN OVER DE STOF. NU IS ER TIJD OVER OM HET EXAMEN TE OEFENEN”

Heb je Sutori gebruikt? Laat een beoordeling achter op de Product reviewpagina [leerling2020.nl/review!](https://leerling2020.nl/review/)

Dankzij Sutori kunnen leerlingen bij literatuurgeschiedenis zelf aan de slag.

Zelf aan de slag? Bekijk de kickstarter Sutori en alle andere kickstarters op leerling2020.nl/kickstarters

TOPS

- Lesstof blijft beter hangen doordat ze zelf aan de slag gaan.
- Voor de leerlingen was het werken met Sutori geen probleem. “Mijn klas had geen vragen over hoe het werkte.”
- Het scheelt tijd. De leerlingen hebben die extra tijd gebruikt om voor het examen te oefenen.

TIPS

- Geef aan waar leerlingen informatie kunnen vinden, anders verzanden ze.
- Een of twee laptops per groepje was voldoende. Een leerling zet de informatie op de tijdlijn terwijl de anderen op hun smartphone informatie zoeken. Dus ook op scholen waar niet iedereen een eigen device heeft, kan de opdracht worden uitgevoerd.

RUBRICS-BOEKJE BIJ HET MENTORGESPREK

De scholen in het leerlab **Leerling eigenaar leerproces maakten vier vaardighedenrubrics**. Hoe zetten ze de rubrics in de praktijk in? “Het praat makkelijker als er iets tastbaars op tafel ligt”.

In het leerlab zijn rubrics ontwikkeld voor reflecteren, leerstrategieën toepassen, regie nemen over het eigen leerproces en samenwerkend leren. Ze beschrijven de weg naar het einddoel in vier stappen, legt docent en mentor Johanneke Braam van het Amadeus Lyceum uit. “Daardoor zie je waar een leerling staat: wat gaat goed, wat minder goed? Zeker in de onderbouw denken leerlingen al snel dat iets goed is als ze er genoeg tijd aan besteden en het er goed uitziet. Maar als docent leg je veel meer criteria aan en dat wordt nu duidelijk.”

Geduld

De rubrics zijn slechts de eerste stap, benadrukt Reinier Gruijters, docent en projectleider op het Amadeus Lyceum. **“Wees geduldig met de invoering. Zorg voor voldoende draagvlak. Hoe breng je de ontwikkeling verder? Dat moet je uitzoeken”. Daarom heeft het Amadeus Lyceum de rubrics eerst voorgelegd aan experts van de tweede klassen.** Zij hebben door de bril van de rubrics naar hun eigen lesprogramma gekeken. Waar komen de vier vaardigheden terug en op welke manier?

Veranderfase:

Betrokkenen
meenemen

Meer info op de poster in het midden van het magazine.

Verhelderend

“Dat was heel verhelderend”, zegt Reinier. “Ineens zie je dat sommige vaardigheden veel aan bod komen en andere minder. En dat we zaken soms als bekend veronderstellen zonder ze eerst aan te leren. Dan moeten leerlingen voor een vak bijvoorbeeld een samenvatting maken terwijl dat bij Nederlands nog niet aan bod is geweest.”

Bewustwording

Ook bij het Vathorst College hebben coördinatoren ‘Zelfverantwoordelijk leren’ Loes Karsten en Teijl van Beest deze methode toegepast. “We hebben tijdens een studiedag de collega’s gevraagd aan te geven waar die vaardigheden in hun vak terugkomen: wanneer wordt iets aangeleerd (A), wanneer toegepast (T)? Nu ligt er een heel schema vol A’tjes en T’tjes en kunnen we precies zien waar de hiaten zitten. Bijvoorbeeld: wel toegepast, niet aangeleerd. Dat is niet alleen verhelderend voor ons, het heeft bij collega’s echt tot bewustwording geleid. Ook draagt het bij aan de uniformiteit: benoemen we alles hetzelfde?”

Iets tastbaars op tafel

Bij UniC gebruiken mentoren en leerlingen de rubrics tijdens een-op-een-gesprekken die mentoren en leerlingen vrijwel wekelijks voeren, vertelt verbeterteamcoördinator en docent wiskunde Debby Huijsman. “De vaardigheden-

SAMENWERKEND LEREN

ONDERWERP	Starter ★ ●	Junior ★ ★ ●	Gevorderd ★ ★ ★ ●	Expert ★ ★ ★ ★ ●
Ontvangen en leren van feedback	Ik vind het lastig om van anderen te horen wat zij van mijn werk vinden. Ik kan moeilijk bepalen of de feedback voor mij zinvol is.	Als ik feedback krijg probeer ik te luisteren of ik iets aan de feedback kan hebben. Soms pas ik mijn gedrag of werk hier op aan maar ik voel me ook vaak nog aangevallen.	Als ik feedback krijg luister ik naar wat er gezegd wordt. Soms pas ik naar aanleiding van de feedback mijn werk of gedrag aan. Ik zie feedback als een kans om mijn werk te verbeteren.	Als ik feedback krijg luister ik naar wat er gezegd wordt. Ik kies welke feedback waardevol voor mij is en pas mijn werk of gedrag desgewenst aan. Ik nodig mensen zelf uit om feedback te geven.
Voor jezelf opkomen	Ik laat mij vertellen wat ik moet doen.	Ik spreek mijn voorkeur uit, maar laat anderen de conclusie maken.	Ik beargumenteer mijn gewenste voorkeur, mijn standpunt of verdeling.	Ik durf krachtig mijn eigen standpunt of mening te geven en verdedigen. In een gesprek kan ik mijn standpunten of meningen bijstellen.
Anderen helpen hun doelen te bereiken	Ik richt mij vooral op mijn eigen doelen. Ik ben me niet bewust van het groepsdoel of de groei van andere groepsleden.	Ik ben vooral bezig met mijn eigen doelen en het groepsdoel.	Ik moedig anderen aan om het groepsdoel en hun eigendoelen te bereiken.	Ik stimuleer en help anderen om ons groepsdoel en hun eigen doelen te halen. Ik draag daarmee bij aan hun persoonlijke groei.

Op UniC is er een rubrics-boekje voor de docent en één voor de leerling, geformuleerd in UniC-taal.

rubrics zijn een goede tool om in gesprek te gaan over regie op het leerproces. Je kunt inzoomen op concreet gedrag. Het praat makkelijker als er bij die gelegenheid iets tastbaars op tafel ligt.”

Boekje voor de leerling

Daarom hebben ze bij UniC een rubrics-boekje voor de docent en een rubrics-boekje voor de leerling gemaakt, geformuleerd in UniC-taal. De leerlingversie is voor de leerling om in te vullen. Debby: “We hebben de boekjes geïntroduceerd tijdens een studiedag en komen er nu bij elke studiedag op terug. Op termijn kiezen we misschien wel een andere vorm dan papieren boekjes. Er is bijvoorbeeld een pilotgroep aan het onderzoeken of het digitale volgsysteem Comprendo voor ons toegevoegde waarde biedt.”

Mentoraat

Ook het Amadeus Lyceum wil de rubrics herschrijven in leerlingentaal en ze een plek geven in het mentorgesprek. Daarnaast denken

Op leerling2020.nl/rubrics vind je een stappenplan om zelf rubrics te maken.

ze na over een doorlopende leerlijn die aansluit bij het curriculum. “We kijken welke vaardigheden in welk leerjaar de nadruk krijgen”, zegt Reinier. “In leerjaar 1 en 2 werken leerlingen bij ons bijvoorbeeld veel in groepjes en dan verdient het samenwerken veel aandacht. Reflecteren daarentegen is in het vierde en vijfde leerjaar juist heel belangrijk.”

Op maat maken

Studievaardigheidstrainers Nienke en Ingrid van het Vathorst College zijn een vijfde rubric aan het ontwikkelen over studievaardigheden. “Wij zijn bezig met het opzetten van een leerlijn studievaardigheden voor de eerste en tweede klassen en we hebben behoefte aan een rubric die zicht geeft op de studievaardigheden.” Reinier van het Amadeus Lyceum adviseert scholen dan ook de rubrics uit het leerlab waar nodig ‘op maat’ te maken. “Ga je ze inbedden in je eigen school, dan wil je ze allicht aanpassen aan je eigen situatie en je eigen taal.” ●

RUBRIC REGIE NEMEN OVER HET EIGEN LEERPROCES

RUBRIC REFLECTEREN

Onderwerp	Beginner	In ontwikkeling	Gevorderd	Expert
Initiatief nemen				
Leerdoelen formuleren	De docent formuleert mijn leerdoelen.	Met hulp van de docent formuleer ik mijn eigen leerdoelen.	Ik formuleer mijn eigen leerdoelen.	Ik formuleer mijn eigen leerdoelen en pas deze waar nodig aan.
Leerdoelen bereiken	De activiteiten die ik onderneem dragen niet bij aan het halen van de geformuleerde doelen.	Ik kan met hulp activiteiten ondernemen om mijn doel te bereiken.	Ik ga meestal zelfstandig aan de slag om mijn doel te bereiken.	Ik ga zelfstandig aan de slag en bereik daardoor mijn doel.
Hulp vragen	Ik wacht af wanneer ik niet verder kan met een opdracht en verwacht van de docent dat hij het voortouw neemt om mij hierop aan te spreken.	Ik geef soms aan dat ik niet verder kan met een opdracht. Ik weet niet zo goed wat ik dan aan de docent moet vragen om verder te kunnen met mijn werk.	Ik vraag meestal om hulp wanneer ik niet verder kan met een opdracht. Soms lukt het om een gerichte vraag stellen om verder te kunnen met mijn werk.	Ik vraag altijd om hulp wanneer ik niet verder kan met een opdracht en ik stel gerichte vragen om daarna weer verder te kunnen met mijn werk.
Eigen keuzes maken				
'Hoe ik leer' Prioriteren	De docent bepaalt de volgorde van de opdrachten.	Ik bepaal samen met de docent de volgorde van de opdrachten.	Ik bepaal meestal zelf aan welke opdrachten ik (eerst) ga werken en soms vraag ik daarbij nog de hulp van de docent.	Ik maak zelf een keuze aan welke opdracht ik (eerst) werk en ik kan deze keuze onderbouwen.
'Hoe ik leer' Manier van werken	De docent bepaalt op welke manier ik aan het werk ga.	Ik heb de docent nodig om mij te helpen kiezen op welke manier ik ga werken.	Ik kies meestal zelf de manier van werken die bij mij past om mijn leerdoelen te halen. Soms vraag ik de docent om hulp om tot keuzes te komen.	Ik kies de manier van werken die het beste bij mij past om mijn leerdoelen te halen. Ik vraag gerichte hulp wanneer dat nodig is.
'Wanneer ik leer' Tempo en tijd	De docent bepaalt voor mij wanneer ik welke opdrachten uitvoer en hoeveel tijd ik er aan besteed.	Ik bepaal in overleg met de docent wanneer ik welke opdrachten uitvoer en hoeveel tijd ik er aan besteed.	Ik bepaal meestal zelfstandig wanneer ik welke opdrachten uitvoer en hoeveel tijd ik er aan besteed. Zo nodig vraag ik daarbij ik nog hulp aan de docent.	Ik bepaal zelf wanneer ik welke opdrachten uitvoer en hoeveel tijd ik er aan besteed en ik haal daarmee mijn gestelde doelen.
'Waar ik leer' Werkplek	De docent maakt een keuze op welke plek ik moet werken.	Ik heb de docent nodig om te kiezen op welke plek ik ga werken.	Ik maak meestal zelf een keuze op welke plek ik wil werken en soms helpt de docent me bij die keuze.	Ik maak een keuze op welke plek ik werk en kom op de gekozen plek ook goed tot werken.
'Met wie ik leer' Motiveren van keuzes	De docent bepaalt met wie ik samenwerk zodat ik mijn doelen kan halen.	Ik overleg met de docent met wie ik het beste kan samenwerken om mijn doelen te behalen.	Ik kies meestal degenen met wie ik samenwerk. Soms kies ik meer op sympathie dan leerdoelgericht.	Ik kies doelgericht degenen met wie ik samenwerk om daarmee mijn doelen goed te behalen.
Gevolgen overzien	Ik word vaak verrast door de gevolgen van mijn keuzes.	Ik heb de docent nodig om de gevolgen van mijn keuzes te overzien.	Ik overzie de gevolgen van mijn keuzes meestal maar soms word ik ook nog verrast door de gevolgen van bepaalde keuzes.	Ik kan de gevolgen van mijn keuzes vooraf goed inschatten en overzie en accepteer de gevolgen van mijn keuzes.
Keuzes bijstellen	De docent geeft altijd aan wat ik anders moet gaan doen.	Ik heb overleg met de docent nodig om mijn keuzes bij te stellen.	Ik kan meestal zelf naar aanleiding van mijn inschatting mijn keuzes bijstellen.	Ik stel naar aanleiding van mijn inschatting mijn keuzes bij.

Onderwerp	Beginner	In ontwikkeling	Gevorderd	Expert
Reflectie op eigen handelen				
Effectiviteit van eigen handelen	Ik vind het lastig om aan te geven hoe ik de dingen heb aangepakt en wat het resultaat daarvan was.	Ik kan uitleggen hoe ik de dingen heb aangepakt. Ik vind het nog lastig om aan te geven of mijn handelen wel of niet effectief was.	Ik kan aangeven wat er wel of niet effectief was in mijn manier van handelen.	Ik kan aangeven wat er wel of niet effectief was in mijn manier van handelen en ik kan ook uitleggen waarom dat zo was.
Inzicht in consequenties van eigen handelen	Omdat ik lastig kan overzien hoe ik het nu eigenlijk heb aangepakt, vind ik het ook moeilijk om een plan te maken wat ik de volgende keer beter kan doen. Ik kom niet tot concrete verbeterpunten. Om te weten hoe ik een opdracht heb aangepakt, heb ik de hulp van een docent nodig.	Ik kan terugkijken op mijn aanpak en een paar dingen aanwijzen die ik de volgende keer anders zou kunnen doen, zodat mijn manier van handelen effectiever wordt.	Op basis van de dingen die de vorige keer wel of niet goed liepen, kan ik tot een paar verbeterpunten komen om mijn manier van handelen de volgende keer iets effectiever te maken.	Ik kan goed aangeven hoe ik mijn handelen de volgende keer ga verbeteren en wat ik de volgende keer hetzelfde ga doen. Ik kom met concrete en realistische verbeterpunten.
Leren van de aanpak van anderen	Ik focus mij op mijn eigen aanpak.	Ik kijk om mij heen en zie dat anderen een andere aanpak gebruiken, maar ik houd het bij mijn eigen aanpak.	Ik kijk naar de aanpak van anderen en ik kan deze aanpak vergelijken met mijn eigen aanpak. Soms probeer ik iets uit wat ik bij een ander zie.	Ik kijk naar de aanpak van anderen, ik kan deze aanpak vergelijken met mijn eigen aanpak en ik kies dan bewust de aanpak die voor mij het beste werkt.
Reflectie op eigen werk				
Reflecteren op de kwaliteit van het werk	Ik heb de opdracht uitgevoerd en ingeleverd, maar ik vind het lastig om te bepalen of ik het wel of niet goed gedaan heb.	Ik heb wel een idee of mijn werk over het geheel genomen goed is of niet, maar ik vind het moeilijk om uit te leggen waarom precies of om verbeterpunten te noemen.	Ik kan uitleggen wat er goed is aan mijn werk en wat niet. Ook kan ik wel een paar verbeterpunten noemen.	Ik kan uitleggen wat er goed is aan mijn werk en wat niet en wat ik wil verbeteren. En wat ik de volgende keer hetzelfde ga doen en waarom.
Eigen werk plaatsen t.o.v. de norm	Ik vind het prima als mijn werk af en ingeleverd is en ben verder niet bezig met het resultaat.	Ik ken de eisen van de opdracht wel ongeveer en kan inschatten of mijn werk al dan niet voldoende zal zijn.	Ik vergelijk mijn werk met de eisen van de opdracht en kan goed inschatten of het resultaat voldoende zal zijn.	Ik weet welk resultaat ik behaald heb en waarom. Daarbij kan ik aangeven waarmee ik tevreden ben en waarom.
Ontvangen en leren van feedback	Ik vind het lastig om van anderen te horen wat zij van mijn werk vinden. Ik kan moeilijk beluisteren of deze feedback voor mij zinvol is.	Als ik feedback krijg, probeer ik te luisteren of ik iets aan de feedback kan hebben. Soms pas ik mijn werk naar aanleiding van de feedback aan maar ik voel me ook vaak nog aangevallen.	Als ik feedback krijg, luister ik naar wat er gezegd wordt. Soms pas ik naar aanleiding van de feedback mijn werk aan. Ik zie feedback als een kans om mijn werk te verbeteren.	Als ik feedback krijg, luister ik naar wat er gezegd wordt. Ik kies welke aspecten van de feedback ik kan gebruiken om mijn werk te verbeteren. Ik nodig mensen zelf uit om feedback te geven.

ELKE LEERLING EEN EIGEN COACH

De leerling staat centraal, krijgt relatief veel keuzevrijheid én een persoonlijke coach. **Met deze gedachten startte het Lumion een paar jaar geleden als nieuwe school.** Maar hoe geeft Lumion coaching vorm?

Elke leerling op Lumion heeft wekelijks een coachgesprek van vijftien minuten. De leerling reflecteert op eerder gestelde leerdoelen, bespreekt mogelijke leerstrategieën en bekijkt wat nodig is om nieuwe leerdoelen te behalen. Tevens wordt de planning van die week doorgenomen en gekeken welke vakken extra aandacht nodig hebben. Docent Gülcan Dindar: "Door de coachgesprekken krijgen leerlingen meer verantwoordelijkheid. Niet alleen hebben ze meer inzicht in hun eigen leerproces, ze voelen zich hier ook eigenaar van."

Roostering

Om de coachgesprekken mogelijk te maken is iedere ochtend tussen halfnegen en negen en iedere

middag tussen halfvier en kwart over vier zowel bij leerlingen als docenten tijd vrij geroosterd voor coachgesprekken. Elke docent heeft gemiddeld 15 leerlingen om te coachen. De ruimte voor deze coachgesprekken wordt gecreëerd door de hele dagindeling te veranderen. Tussen de coachgesprekken hebben alle leerlingen een ochtendprogramma met drie verschillende sessies van één vak en een middagprogramma met drie sessies van één vak. Een instructiesessie wordt gevolgd door begeleide zelfwerkijd en afgesloten met een 'communicatiesessie' waarin wordt gereflecteerd op de leerdoelen van de instructiesessie.

Het coachgesprek

Alle docenten voeren het coachgesprek volgens een vaste gespreksstructuur. Op deze manier is voor zowel de leerling als de docent duidelijk wat er van een coachgesprek wordt verwacht en wat het op dient te leveren. De kern van het coachgesprek vormt het bewustzijn bij

Teamleider Duco Homoet tijdens een coachgesprek met een leerling.

de leerling waarom hij/zij iets leert en hoe hij/zij dit het best kan doen.

Echt contact

Docenten van Lumion zien aan hun leerlingen dat coaching een positief effect heeft: leerlingen zien steeds beter in hoe ze het beste kunnen leren, maken meer zelfstandige keuzes én lijken meer betrokken en gemotiveerd te zijn. Docent Gülcan Dindar: "Leerlingen komen niet alleen met school gerelateerde onderwerpen naar me toe, maar ook met persoonlijke vragen en problemen. Het contact met leerlingen is door de gesprekken enorm verbeterd."

Interne coachtrainers

Vier docenten zijn opgeleid tot coachtrainer en begeleiden (nieuwe)

docenten bij het coachen. Gülcan: "Elke dinsdagmiddag hebben we de Lumion Academy. Tijdens deze middagen staat de professionele ontwikkeling van docenten centraal. Onze interne coachtrainers geven workshops over coaching. Vooral van de rollenspellen met andere docenten leer ik veel."

Zelf aan de slag met coaching?

De afgelopen vier jaar heeft Lumion ingrijpende veranderingen door-gemaakt. Teamleider Duco Homoet geeft aan dat het belangrijk is de tijd te nemen: "Wanneer je aan alle knoppen tegelijk wilt draaien, moet je niet te snel draaien. Lumion was op veel verschillende gebieden (coaching, roosters, digitaal les-materiaal, werken met iPads) tegelijk

aan het veranderen. Dit was nodig, omdat al deze gebieden met elkaar samenhangen. Coaching kun je bijvoorbeeld alleen invoeren wanneer je hiervoor ruimte maakt in het rooster.

Veranderingen in stappen

"Door de veranderingen in kleine stappen door te voeren, bereik je in een paar jaar tijd heel veel", zegt Duco. **Zo heeft Lumion heel duidelijk omschreven wat per jaar het vereiste minimumniveau van werken en gedrag is van de werknemers. Dit geeft duidelijkheid aan zowel de medewerkers als de leidinggevenden.** Zo gold voor coaching in het eerste jaar van invoering: 'iedere docent voert regelmatig een coachgesprek.'

Daarna werd dat: 'een coachgesprek volgens Lumionfilosofie', en nu is dat: 'iedere docent voert iedere week met iedere coachleerling een coachgesprek volgens het stappenplan en de Lumionfilosofie.'

Urgentie

"Ieder jaar zetten we de volgende stap, zodat de hele organisatie groeit. De minimumeisen komen naar voren in onze ontwikkelingsgesprekken, in kijkwijzers en onze rubric op docentschap en op de Lumion Academy". Verder geeft Duco aan dat het belangrijk is om eerst mensen de kans te geven om aan het idee te wennen, alvorens als organisatie aan de slag te gaan. "Wanneer iedereen de urgentie van het nieuwe onderwijsconcept inziet, nemen mensen verantwoordelijkheid. Laat vanaf het begin altijd de waarom duidelijk zijn: als je weet waarom je iets doet, kun je je iets eigen maken en kun je er actief mee aan de slag."

Hoe nu verder?

Nu het coachen een vaste plek heeft gekregen in het onderwijs, is Lumion al bezig met een volgende stap: docenten meer eigenaarschap geven over de richting en invulling van het onderwijs. Hiervoor kunnen docenten zich aansluiten bij expertgroepen: teams die met een onderwijsinhoudelijk thema aan de slag gaan. Op deze manier geeft Lumion vorm aan verbetering en ontwikkeling van het onderwijs. ●

Veranderfase:

Doorontwikkeling

Meer info op de poster in het midden van het magazine.

"HET CONTACT MET LEERLINGEN IS DOOR DE GESPREKKEN ENORM VERBETERD"

Het Montessori College Oost (MCO) wilde weten of het verbeteren van de (ict-)vaardigheden van docenten ook het gewenste effect zal hebben in de klas. De Kennisrotonde boog zich over deze vraag en stelde dat er meer voor nodig is om gepersonaliseerd leren te laten floreren. **“Wij gaan ons nu ook richten op de leercultuur binnen de school”.**

Het Montessori College Oost (MCO) wilde weten of het verbeteren van de (ict-)vaardigheden van docenten ook het gewenste effect zal hebben in de klas. De Kennisrotonde boog zich over deze vraag en stelde dat er meer voor nodig is om gepersonaliseerd leren te laten floreren. “Wij gaan ons nu ook richten op de leercultuur binnen de school”.

Visie

Na uitgebreid onderzoek naar o.a. Kunskapsskolan is besloten dat

“JE KUNT WEL VAARDIGHEDEN GAAN METEN EN DAN SCHOLING AANBIEDEN. MAAR HEEFT DAT DAN HET GEWENSTE EFFECT VOOR DE LEERLING?”

het MCO het anders gaat doen. Niet een heel nieuw (of ander) systeem implementeren, maar de Montessori-aspecten van het onderwijs verdiepen en verstevigen door de professionalisering van docenten te bevorderen. Montessori-onderwijs is bij uitstek gericht op maatwerk.

Focus

Projectleider Karen van der Eng: “Toen die Montessori richting helder werd, werd ook al snel helder dat we zouden gaan focussen op drie docentvaardigheden; leerlingbegeleiding, differentiatie en ict-vaardigheden. **Om goed te kunnen bekijken wat er nodig is om die drie vaardigheden te versterken, worden er op verschillende manieren metingen gedaan. Door de vakwerkplannen te analyseren, te spreken met de sectievoorzitters en de teamleiders en docenten een meting in te laten vullen.** De uitkomsten zullen gaan uitwijzen hoeveel docenten welk type

Veranderfase:

Evalueren

Meer info op de poster in het midden van het magazine.

scholing kunnen en willen gebruiken. Maar dan zijn we er nog niet. Je kunt namelijk wel vaardigheden gaan meten en dan scholing aanbieden, maar heeft dat dan het gewenste effect voor de leerling?”

Onderzoek

Parallel aan de meting van vaardigheden heeft de school daarom een vraag gesteld aan de Kennisrotonde: In hoeverre laten leraren die over de vereiste vaardigheden voor gepersonaliseerd onderwijs beschikken, dat in de lespraktijk ook zien?

Uitkomst

Het korte antwoord van de Kennisrotonde op die vraag is: “Er is meer nodig dan docenten de vaardigheden aanleren. Scholing alleen gaat dus niet het gewenste effect opleveren.”

Wat is er nog meer nodig?

“Naast docentvaardigheden zijn schoolkenmerken belangrijk. Zo spelen deskundigheden van directie, ondersteuners en collega's een rol, evenals een overkoepelende visie op goed onderwijs. Andere

belangrijke bouwstenen zijn de plaats van ict op school, de technologische toepassingen en de infrastructuur. Vervolgens dienen deze bouwstenen zorgvuldig op elkaar afgestemd te worden en op elkaar aan te sluiten.” Bekijk bijvoorbeeld het Vier in Balans-model van Kennisnet.

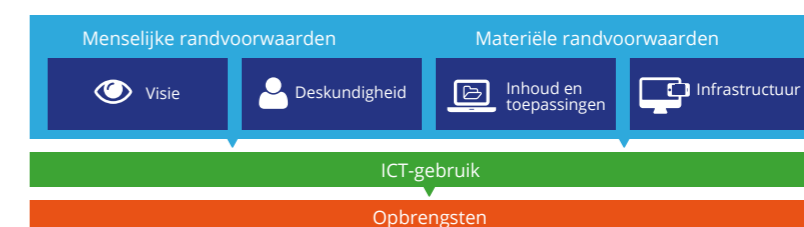
Leercultuur

Bovendien blijkt uit onderzoek dat de cultuur op een school een doorslaggevende factor is. Er is een leercultuur nodig waarbinnen docenten hun eigen lespraktijk structureel onder de loep nemen en waarin wordt samengewerkt. Het verstevigen van die leercultuur is dus ook van essentieel belang.

Hoe nu verder?

Dankzij het antwoord van de Kennisrotonde is de focus van het MCO nu tweeledig: het verbeteren van de drie docentvaardigheden én het stimuleren van een leercultuur. Zo wordt de docentbegeleiding en ondersteuning van nieuwe docenten ook uitgebreid naar docenten die al langer in dienst zijn. Verder gaan ze op zoek naar antwoorden op de volgende vragen: wat is er wenselijk, wat past bij de school, wat is financieel haalbaar, wat is er concreet nodig om stappen te maken naar een leercultuur in de school? Dit gaan ze in kaart brengen en een plan voor ontwikkelen. ●

Vier in Balans-model.

“WACHT JUF, NOG ÉÉN SCHROEFJE”

Op het College Den Hulster is het nieuwe vakoverstijgende vak Design & Technology (D&T) opgezet. **Lees waarom deze vmbo-leerlingen nu wél voor techniek kiezen.**

College Den Hulster had al een Technodôme dat werd gebruikt door hun bovenbouwleerlingen en door mbo-leerlingen die hier hun praktijklessen volgden, maar nog niet door de onderbouw. Om het technisch onderwijs een boost te geven besloten ze op de school om ook in de brugklas de technische vakken op een aantrekkelijke manier aan te bieden. In het schooljaar 2014-2015 startte de vmbo-afdeling met de pilot D&T in een aantal klassen. In de pilot verdwenen de losse vakken natuurkunde, techniek en beeldende vorming uit het rooster en maakten plaats voor het nieuwe vak.

Vakoverstijgend

Onder leiding van docent Astrid Marissen gaf een werkgroep het vak vorm. De kerndoelen vanuit de vakken natuurkunde, techniek en beeldende vorming zijn het uitgangspunt voor het curriculum. Het vak staat voor elf uur in het rooster en bestrijkt ook delen van de vakken Nederlands en wiskunde. Ook bij de andere vakken wordt de aansluiting gezocht bij de projecten van D&T. Zo zei een leerling: “In een D&T-les heb je nooit door dat je eigenlijk bezig bent met schoolvakken.”

Oliebollenmachine

De leerlingen werken bij elk D&T-project aan een specifieke ontwerpdracht dat aan verschillende

(technische) eisen moet voldoen. Zo hebben de leerlingen de afgelopen jaren al mooie dingen gebouwd: van designmeubel tot oliebollenmachine en van zeepkistenrace tot domino-parcours. Binnen de D&T-opdrachten krijgen de leerlingen de ruimte om dingen te maken of te doen die ze zelf leuk vinden. Ook ontwikkelen ze bij dit vak vaardigheden als ‘probleemoplossend denken’, ‘ideeschetsen maken’ en ‘keuzes maken in materiaal en vormgeving.’

Eigen ideeën uitvoeren

Na de pilotfase is besloten de D&T-route definitief aan te bieden. Brugklassers mogen zelf kiezen of ze D&T gaan volgen óf de traditionele vakken. Het vak heeft succes: de leerlingenaantallen groeien en ook meisjes kiezen nu voor techniek. Leerling Julie koos in de eerste klas ook voor D&T. Ze vindt het leuk om met haar handen bezig te zijn en is graag creatief. Dat komt bij D&T helemaal tot uiting. “Ik mocht mijn eigen ideeën ontwerpen en ook nog eens uitvoeren.” Toen Julie daarna een richting moest kiezen, koos ze dan ook voor Bouwen, Wonen & Interieur (BWI) en is blij met deze keuze.

Gemengde groepen

De D&T-klassen bestaan uit gemengde groepen: leerlingen van de verschillende vmbo-niveaus

Bij D&T ontwerpen leerlingen hun eigen ideeën en voeren ze die ook uit. Het vak heeft succes: de leerlingenaantallen groeien en ook meisjes kiezen nu voor techniek.

zitten samen in een groep. Dit bevalt zó goed dat besloten is ook in de reguliere klassen te gaan werken met de gemengde groepen.

Ouderbetrokkenheid

Uit de evaluatie blijkt dat D&T-leerlingen beter voorbereid bij de profielen van de bovenbouw binnenkomen. Docenten zoeken elkaar ook meer op voor de ontwikkeling van de vakoverstijgende projecten. De school ziet bovendien een opvallend grotere betrokkenheid bij de ouders van D&T-leerlingen. “Tijdens algemene ouderavonden zijn de ouders van de D&T-leerlingen het best

“IK GA DOOR IN DE PAUZE, WANT DAAR ZIT IK TOCH MAAR WAT OP MIJN MOBIELTJE”

vertegenwoordigd,” vertelt teamleider Miranda Gommans. “En bij het domino-project van de brugklasleerlingen dat in de aula werd gepresenteerd, stond de ruimte vol met ouders, opa’s, oma’s, broertjes, zusjes.”

Motivatie

Het plezier en de motivatie van de leerlingen om aan dit vak te werken is volgens Miranda groot. “Ik ga door in de pauze, want daar zit ik toch maar wat op mijn mobieltje”, zei een leerling. Bij het opruimen: “Juf, nog even wachten, nog één schroefje en dan nog dit eraan maken en even schuren nog en dan ben ik klaar.” Een andere leerling riep na de zeepkistenrace, het eindproject van de brugklassers: “Dit was de leukste dag uit mijn leven!” ●

Veranderfase:

Evalueren

Meer info op de poster in het midden van het magazine.

EEN GESPREKSWAAIER VOOR HET COACHGESPREK

Als je start met coachgesprekken met leerlingen, is het prettig om wat houvast te hebben. **Het leerlab Docent als didactische coach heeft daarom een gesprekswaaier ontworpen** bestaande uit 5 verschillende fases: inleiding, reflectie, doelen stellen, strategieën bepalen en samenvatting.

De waaier (zie volgende pagina) is zo gemaakt dat voor docent én leerling tijdens het gesprek duidelijk is in welke fase van het gesprek ze zich bevinden. Je kunt de waaierblaadjes uitknippen en met een pin aan elkaar vastmaken waardoor het echt een waaier wordt.

- In de inleiding is het zaak om de leerling op zijn gemak te stellen.
- Tijdens de reflectie blikt de leerling terug op de afgelopen periode.
- Bij doelen stellen help je de leerling bij het bepalen van nieuwe leerdoelen.
- Bij strategieën bepalen laat je de leerling zijn eigen manier bedenken om de doelen te halen.
- Bij samenvatting evalueer je het gesprek en zorg je voor goede afspraken.

Rubric docent als coach

Daarnaast heeft het leerlab een rubric ontwikkeld om de ontwikkeling van de docent als coach in kaart te brengen. Het biedt inzicht in de

verschillende handelingen van de docent tijdens het gesprek. Dit is ook een hulpmiddel om het gesprek aan te gaan met collega's over het voeren van een coachgesprek en om gericht feedback aan hen te vragen. De gesprekswaaier en rubric zijn met medewerking van Linda Spierings-Vega van het Heliomare College tot stand gekomen.

Inroosteren van coachgesprek

Op alle scholen in dit leerlab worden met leerlingen inmiddels coachgesprekken gevoerd: in de onderbouw en soms ook in de bovenbouw. De frequentie loopt uiteen van eens per week tot eens per drie weken, al dan niet met aansluitend een dagstart voor (docenten en) leerlingen. Op Lumion hebben alle leerlingen

wekelijks een coachgesprek van vijftien minuten (meer hierover vind je op pagina 58).

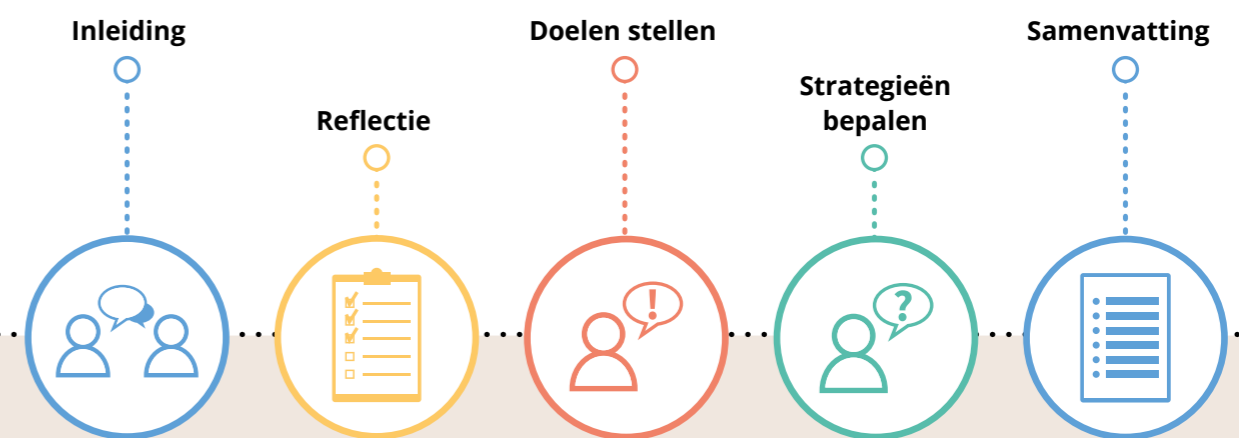
Betrokkenheid en openheid

Leerlingen van Lumion geven aan dat ze de coachgesprekken als 'eerlijk' en 'oprecht' ervaren. De coaches volgen het leerproces en de manier waarop de leerlingen hun doelen halen. Deze rol wordt duidelijk anders ervaren dan de rol van een mentor. Ook bij Heliomare ervaren docenten meer betrokkenheid door de coachgesprekken; het lesgeven is persoonlijker en meer toegesneden op de behoeften van de leerling. Docent Klaas Vijn: "Ik merk dat ik nu veel leerlinggericht ben en veel meer een coachende rol heb dan voorheen. Het geeft een andere dimensie aan je vak." ●

Meer praktijkvoorbeelden bekijken uit dit leerlab?
Ga naar leerling2020.nl/docent-als-didactische-coach

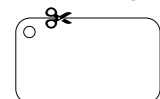
"IK MERK DAT IK NU VEEL LEERLINGGERICHTER BEN EN VEEL MEER EEN COACHENDE ROL HEB DAN VOORHEEN"

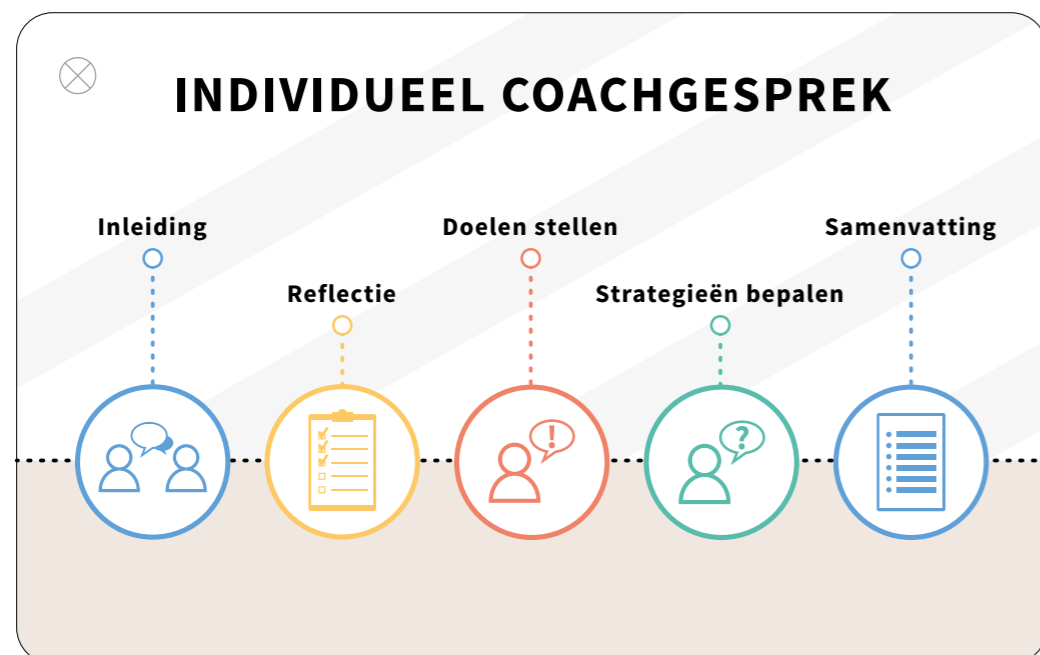
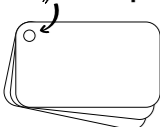
De gesprekswaaier is zo gemaakt dat voor docent en leerling duidelijk is in welke fase van het gesprek ze zich bevinden.

Stap 1

Stap 2

INLEIDING

Maak bij de start van het coachgesprek echt contact met de leerling. Door oprecht interesse te tonen en vertrouwen in de leerling te stellen is een open en veilig gesprek mogelijk. De leerling kan zich daarin kwetsbaar opstellen en eerlijk reflecteren. Geef de leerling voldoende ruimte om de regie te nemen in het stellen van haalbare doelen.

Zorg voor een open gesprek door:

- Naar de leerling te luisteren met een open lichaamstaal;
- Begrip te tonen voor de argumenten en het gevoel van de leerling, zonder oordeel;
- Te spiegelen op het gedrag van de leerling, ook in de latere fasen van het gesprek.

REFLECTIE

Blik in algemene zin terug op de afgelopen periode en bespreek de gestelde doelen en toegepaste strategieën: welke doelen zijn behaald en welke strategieën waren effectief? Wat heb je geleerd van je eigen leerproces?

Stel verdiepende vragen als:

- Wat zijn jouw gedachten over...?
- Wat heb jij nodig om...?
- Waardoor ging het volgens jou beter/minder goed dan ...?
- Hoe ga jij om met de planning van je activiteiten?

DOELEN STELLEN

Geef de leerling de regie bij het bepalen van de doelen voor de komende periode. Bepaal met elkaar of er nog doelen uit de voorliggende periode moeten worden uitgevoerd en welke nieuwe leerdoelen gesteld kunnen worden. Help de leerlingen te structureren en te prioriteren in doelen in kennis, vaardigheden en vakoverstijgende vaardigheden.

Ondersteun de leerling in het stellen van leerdoelen door:

- Te achterhalen of de leerling de leerdoelen volledig begrijpt;
- De leerling te laten benoemen welke leeractiviteiten uitgevoerd moeten worden om een leerdoel te behalen;
- De leerling de succescriteria te laten benoemen wanneer het leerdoel behaald is;
- De leerling de gestelde leerdoelen te laten vastleggen.

STRATEGIEËN BEPALEN

Laat de leerling na het stellen van de leerdoelen leerstrategieën kiezen om zich de kennis en vaardigheden goed eigen te maken. Laat de leerling reflecteren op de effectiviteit van de eerder toegepaste strategieën. Bied waar nodig de leerling nieuwe strategieën aan.

Ondersteun de leerling in het kiezen van strategieën door:

- De leerling de verschillen tussen strategieën te laten benoemen;
- De leerling opdrachten mee te geven voor het experimenteren met verschillende strategieën;
- De leerling te laten zoeken naar de meest geschikte strategie passend bij het leerdoel.

SAMENVATTING

Zorg voor een goede samenvatting van de afspraken van het gesprek. Controleer of alles aan bod is gekomen en evalueer de opbrengst van het gesprek.

Vat het gesprek samen door:

- De leerling de afspraken over gestelde leerdoelen en gekozen strategieën te laten benoemen;
- Het gezamenlijk beeld van de gemaakte afspraken te controleren;
- De leerling nog onbesproken onderwerpen te laten benoemen;
- Vanuit het gezichtspunt van coach én leerling het gesprek te evalueren.
- Met de leerling afspraken te maken over de verslaglegging van het gesprek.

MET JE VAKGROEP AAN DE SLAG MET LEERDOELEN

Een aantal vakgroepen bij Het Stormink is aan de slag gegaan met het samenstellen van leerdoelen. Al snel bleek dat er te veel leerdoelen werden aangeboden. **Maar schrappen, hoe doe je dat eigenlijk?**

Op Het Stormink wordt hard gewerkt aan gepersonaliseerd leren. Dat doen ze onder andere met de Persoonlijk leren-klassen en ook door het inzetten van leerdoelen voor deze klassen. Om leerlingen regie te geven over hun eigen leerproces, moeten ze weten waar ze naartoe werken. Dat kan met leerdoelen. Op de school wordt al langere tijd gewerkt met doelen per les en nu wordt ook de stap gezet naar het werken met leerdoelen.

Vakgroepen

Een aantal vakgroepen van Het Stormink is daarom aan de slag gegaan met het samenstellen van de leerdoelen per leerlijn voor hun vak. In eerste instantie werden hiervoor de kerndoelen en eindtermen gebruikt. De docenten kwamen erachter dat dit niet fijn werkte. Doordat

de kerndoelen breed en algemeen omschreven waren ontstond er tussen vakdocenten discussie over wat echt belangrijk was en wat weggelaten kon worden. Daarom zijn de vakgroepen verder gegaan met de leerdoelenkaarten van SLO die concreter zijn. Door die naast de leerdoelen uit de methode te leggen ontstond er meer houvast en konden eigen leerdoelen worden geformuleerd.

Kennen en kunnen

Al snel bleek dat er te veel leerdoelen werden aangeboden. Tevens kwamen sommige vakgroepen erachter dat sommige leerdoelen niet of onvoldoende behandeld werden. Femke Loos, docent biologie en coördinator van de Persoonlijk leren-klassen: "Niet alle leerdoelen dragen bij aan het behalen van de kerndoelen en eindtermen. Als je niet oppast komt er steeds iets bij en wordt het te veel. We wilden echt kijken naar wat een leerling aan het einde van zijn schoolperiode moet kennen en kunnen."

Schrappen

Het was daarom voor het docententeam van Het Stormink een belangrijke stap om leerdoelen

Veranderfase:

Aan de slag

Meer info op de poster in het midden van het magazine.

ROU- TEKAART VERAN- DER AANPAK

Een verandering doorvoeren kan op een berg lijken waarvan je nog niet precies weet hoe je die moet beklimmen. Je weet nooit exact wat achter de top ligt. Gebruik deze routekaart veranderaanpak als leidraad om zicht te krijgen op welke fases je kunt doorlopen om verder te komen met een verandering op school. De kaart is gebaseerd op de ervaringen van scholen in het project Leerling 2020.

VISIE

In deze fase bepaal je als school, team of docent waar je met je onderwijs op de korte en/of lange termijn heen wilt. Wat is de urgentie, welke verandering is daarvoor nodig en waar streef je dus naar?

PLAN VAN AANPAK

Maak een plan, bedenk welke acties je wilt ondernemen, wat je daarvoor nodig hebt en met welke mensen je dit wilt doen. Waar kunnen eventuele obstakels zitten? En hoe kun je daar nu al op inspelen? Plan alvast een evaluatiemoment in.

DOOR-

ONTWIKKELING

In deze fase scherp je de verandering aan en zorg je ervoor dat het structureel onderdeel wordt van de les, het team of de organisatie.

AAN DE SLAG!

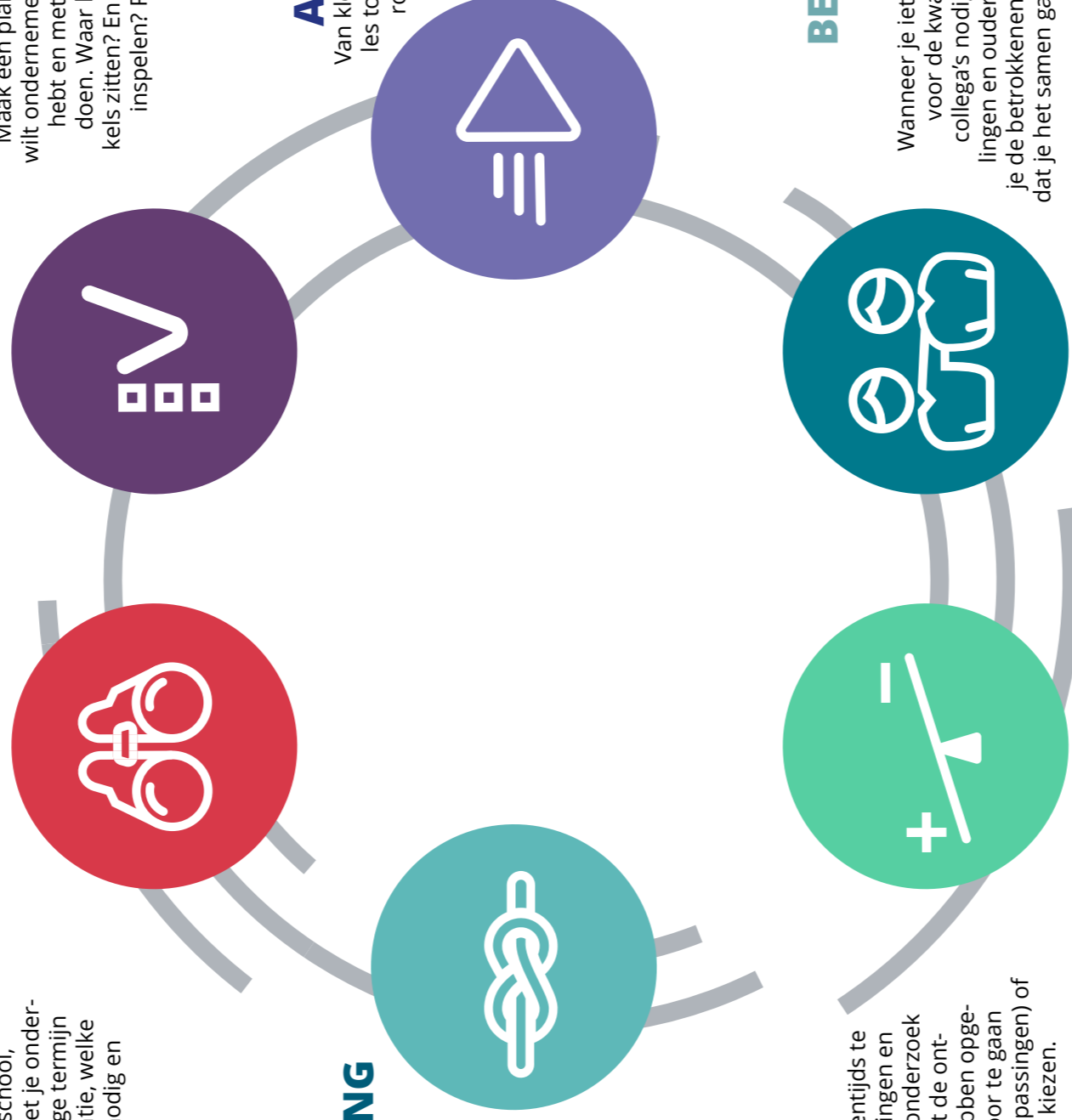
Van kleine veranderingen in de les tot een hele school die het roer omgooit: in deze fase ga je echt van start. Het is de implementatie van een plan van aanpak of een spontaan idee.

EVALUATIE

Neem de ruimte om tussentijds te reflecteren op je doelstellingen en visie. Evalueer samen en onderzoek of je doel is bereikt en wat de ontwikkelingen tot nu toe hebben opgeleverd. Dat helpt je om door te gaan op dezelfde weg (met aanpassingen) of juist een afwijkend pad te kiezen.

BETROKKENEN MEENEMEN

Wanneer je iets wilt veranderen, heb je voor de kwaliteit en het draagvlak je collega's nodig en is het goed om leerlingen en ouders te betrekken. Hoe krijg je de betrokkenen enthousiast, hoe zorg je dat je het samen gaat doen en hoe ga je om met weerstand?

Over de route:

- Als school/docent bepaal je zelf je route, maar het is aan te raden om te starten met het vormen van een visie.
- Soms doorloop je meerdere fases tegelijkertijd.
- En soms zet je een paar stappen terug door een fase te herhalen.
- De pijlers (context, randvoorwaarden, inspiratie, scholing, communicatie en lerende cultuur) zijn bij elke fase in het proces relevant.

Belangrijke pijlers bij elke fase van verandering

CONTEXT

Met welke mensen en invloeden heb jij te maken? Wat is de achtergrond van de school? Als je weet wat de uitgangspunten zijn, weet je ook waar je rekening mee moet houden om te veranderen.

RANDVOORWAARDEN

Wat is er nodig om van start te kunnen gaan? Denk aan het juiste gereedschap, ontwikkeltijd, ruimte, roostering en gezamenlijke werkafspraken.

INSPIRATIE

Denk ook aan inspiratie van docenten, andere scholen en bedrijven die veranderingen hebben doorgevoerd. Welke lessen kun je hier uit halen?

SCHOLING

Hoe zorg je er als projectleider/school voor dat alle betrokkenen (docenten, leerlingen en schoolleiding) deze slag kunnen maken. Wat voor scholing is daarvoor nodig?

COMMUNICATIE

Door te communiceren over de ontwikkelingen naar leerlingen, collega's, schoolleiding en ouders krijgt iedereen de kans om betrokken te raken.

LERENDE CULTUUR

Veranderingen worden sneller opgepakt in organisaties waar een 'lerende cultuur' aanwezig is. De kenmerken zijn o.a.: feedback, kennisdelen, experimenteren, fouten mogen maken, successen vieren.

Door de leerdoelen te beschrijven in begrijpelijke taal, kunnen leerlingen er zelfstandig mee aan de slag.

te schrappen. “We hebben eerst bepaald welke leerdoelen het allerbelangrijkst zijn. Zo hebben we teruggewerkt en kwamen we tot de conclusie dat we sommige leerdoelen niet hoefden aan te bieden”. Als vakgroep bepaal je zo samen na een inhoudelijke discussie het curriculum. Een bijkomend voordeel is dat sommige docenten kritisch gaan kijken naar het gebruik van de methode.

Leerlingentaal

De leerdoelen die zo werden opgesteld moesten nog wel worden herschreven. “De leerdoelen uit de leerdoelenkaarten zijn niet zo geschikt voor leerlingen. Om ze te kunnen gebruiken in een studiewijzer hebben we ze vertaald naar leerlingentaal.”

Affiniteit

Volgens Femke was deze manier van werken voor iedereen wel even wennen, want het werken met leerdoelen is een heel andere manier van denken. Het helpt om als uitgangspunt met elkaar te bepalen wat belangrijk is. Zo maak je gebruik van de achtergrond en expertise van je collega's. “In de sectie biologie hebben we

Op leerling2020.nl/leerlijn vind je meer praktijkvoorbeelden over leerdoelen en leerlijnen.

“DOOR DE DISCUSSIE AAN TE GAAN, GA JE ELKAAR MEER WAARDEREN. JE KRIJGT SAMEN EEN DOEL”

docenten die veel affiniteit met planten hebben. Andere collega's hebben juist een achtergrond die met dieren te maken heeft. Vanzelfsprekend vind je dan andere dingen belangrijk. Door de discussie aan te gaan ga je elkaar meer waarderen. Je krijgt samen een doel.”

Kijken bij andere scholen

De intentie is om de leerlingen naar leerdoelen toe te laten werken. Femke: “Maar de leerlingen zijn nog niet zo bewust bezig met het behalen van de leerdoelen. Dat willen we graag beter begeleiden.” Dit schooljaar gaan een aantal docenten van Het Stormink daarom kijken bij andere scholen hoe zij dit aanpakken. Ook het volgen en begeleiden van de leerlingen bij het behalen van de leerdoelen is daarbij een aandachtspunt. ●

WIFI ALS NATUURLIJK ACHTERGRONDSIGNAAL OP SCHOOL

Een stabiel en betrouwbaar draadloos netwerk op school is onmisbaar. IT-manager Steven van Wijhe vertelt hoe het Hermann Wesselink College het voor elkaar kreeg: **“Het finetunen is een proces van jaren.”**

Wanneer de wifi thuis hapert, zetten we het modem uit en aan en meestal werkt alles dan weer. Die aanpak werkt niet op een school waar 1.700 leerlingen, docenten en gasten op een netwerk zitten met computers, laptops, tablets en mobiele telefoons van verschillende bouwjaar en verschillende merken. De lessen moeten altijd doorgaan. Hoe je in die omgeving een stabiel en betrouwbaar netwerk bouwt weet IT-manager Steven van Wijhe: **“Werk gefaseerd en blijf meten en bijstellen. Het uitsluiten van onzekerheden kost jaren.”**

Veranderfase:

Plan van
aanpak

Meer info op de poster in het midden van het magazine.

Specialistische kennis

De bandbreedte van het allereerste netwerk van het Hermann Wesselink College was niet voldoende voor het nieuwe leren dat op de planning stond. In 2009 besloot de school daarom het netwerk te herzien. De IT-manager dacht aanvankelijk dat de school al het werk zelf kon doen, maar ontdekte vrij snel dat specialistische kennis nodig was. “Een nulmeting was nodig voor we een plan konden maken: waar zaten de belemmeringen in het gebouw, waar moesten de zendstations komen, wat was ons gewenste bereik en hoe groot moest de bandbreedte zijn?”

De beste hardware

Voor de hardware ging Van Wijhe op zoek naar relatief nieuwe spelers op de markt. “De voorvechters bieden vaak technische hoogstandjes die betaalbaar zijn en al erkenning hebben verdiend.” Daarbij is de kans kleiner dat ze de klant voor jaren contractueel vastleggen. Vervolgens begon de zoektocht naar een technische partner die verstand van zaken had. “Ik word met regel-

maat gebeld door bedrijven die zeggen dat ze kunnen helpen, maar in de praktijk blijkt dat een stuk lastiger. Als een bedrijf bijvoorbeeld zegt: ‘Ga maar aan de kant staan, wij regelen het wel even’, dan ben je geen partners. Leer elkaar kennen en neem afscheid wanneer het niet werkt.”

Een slimme partner

Bij het Hermann Wesselink College is een club van enthousiaste technici betrokken. “Zij gaan tot het randje omdat ze zelf een probleem willen oplossen.” Een van de problemen was bijvoorbeeld dat het netwerk storingen vertoonde wanneer het onrustig was in de klas. Het duurde maanden voor de oorzaak was gevonden. Sommige apparaten werken op dezelfde frequentie als

“HET GEBRUIK VAN TECHNOLOGIE
BRENGT KEUZES MEE VOOR
DE MANIER WAAROP WE AL
VIJFTIG JAAR LESGEVEN”

wifi, zoals magnetrons en draadloze koptelefoons. En zoals men ontdekte, ook sommige bewegingsmelders. Die werden geactiveerd wanneer leerlingen veel door de klas wandelen en werkten als stoorzenders op het netwerk.

Investeer in metingen

Daarom is een tweede meting zo belangrijk. “Investeer daarin wanneer alle hardware hangt. Het kost wat, maar het is zeker de moeite waard omdat scholen zo’n enorme dichtheid hebben qua mensen en apparaatjes.” De kwaliteit van de metingen verschilt per leverancier, waarschuwt Van Wijhe. De metingen toonden ook aan waar het kostbare dataverbruik precies zat. En dat zat niet in wat leerlingen verbruikten aan Spotify, YouTube of Instagram.

Afgeschermd omgeving

Van Wijhe ziet niets in het dichttimmeren van het netwerk. “Dan maak je van een school een afgeschermd

omgeving, terwijl buiten een technologische revolutie gaande is. En hoeveel tijd kost het als docenten elke keer bij systeembeheer moeten vragen om bepaalde diensten?”

Gefaseerd

Belangrijk is dat de netwerkcapaciteit vijf stappen vooruitloopt op wat er in de klas gebeurt. “Begin met voldoende capaciteit, kijk wat er gebeurt en pas gefaseerd aan waar nodig.” Het Hermann Wesselink College streeft naar een bandbreedte van 2,5 Mbps per leerling. Dat is een aantal malen meer dan in NS-treinen, maar ongeveer de helft van wat McDonald's zijn klanten biedt. “We hebben wel geregeld dat lessen prioriteit krijgen over ander verkeer op het netwerk.”

Nooit klachtenvrij

Laat het idee los dat ‘geen klachten’ de definitie is van een goed netwerk. “Klachten gaan over meer dan technologie,” zegt Van Wijhe. Mensen vinden verandering lastig, ze willen niet mee, ze begrijpen technologie

niet of vinden het niet belangrijk genoeg om in te investeren. “Vroeger zat systeembeheer ergens achteraf en er kon niks, qua automatisering. Nu kan alles en mopperen mensen als ze zelf zijn vergeten hoe ze hun telefoon hebben ingesteld. Maak onderscheid in klachten: gaat het wel over het netwerk?” Zo zijn sommige mobieltjes niet krachtig genoeg om ‘terug te praten’ tegen het draadloze signaal dat ze ontvangen. “Dat ligt dus niet aan het netwerk.”

Accepteer de snelheid

Wifi moet een natuurlijk achtergrondsignaal zijn op school, vindt Van Wijhe. “Het moet er gewoon zijn en werken. We moeten accepteren dat de veranderingen doorgaan. Het gebruik van technologie brengt keuzes mee voor de manier waarop we al vijftig jaar lesgeven. Accepteer dat alles verandert en dat het snel gaat. Leef vanuit die gedachte, dan raak je minder snel in paniek.” ●

Meer over ict op school
leerling2020.nl/devices

“EÉN TOETS ‘FITS ALL’ IS NIET MEER HOUDBAAR”

Het Hooghuis locatie het Mondriaan College is bezig met een pilot formatief toetsen. Beleidsmedewerker Linda le Grand: “We zijn nog volop in ontwikkeling, maar er zijn al mooie initiatieven ontstaan.” Waaronder een website over formatief toetsen.

“**M**et formatief toetsen bedoelen we: toetsen gedurende het leerproces om als leerling en docent vast te stellen waar de leerling staat en samen te bepalen wat de volgende stap is. Om zo leerlingen meer ‘op maat’ te kunnen bedienen”, legt Linda uit. Vanuit die wens is het Mondriaan College onder andere gestart met maatwerkuren, waaraan leerlingen op basis van interesse kunnen deelnemen. “Vooraf bij Frans, Duits en Nederlands zijn we al vrij ver, maar ook docenten van andere vakken gaan aan de slag met formatief werken.”

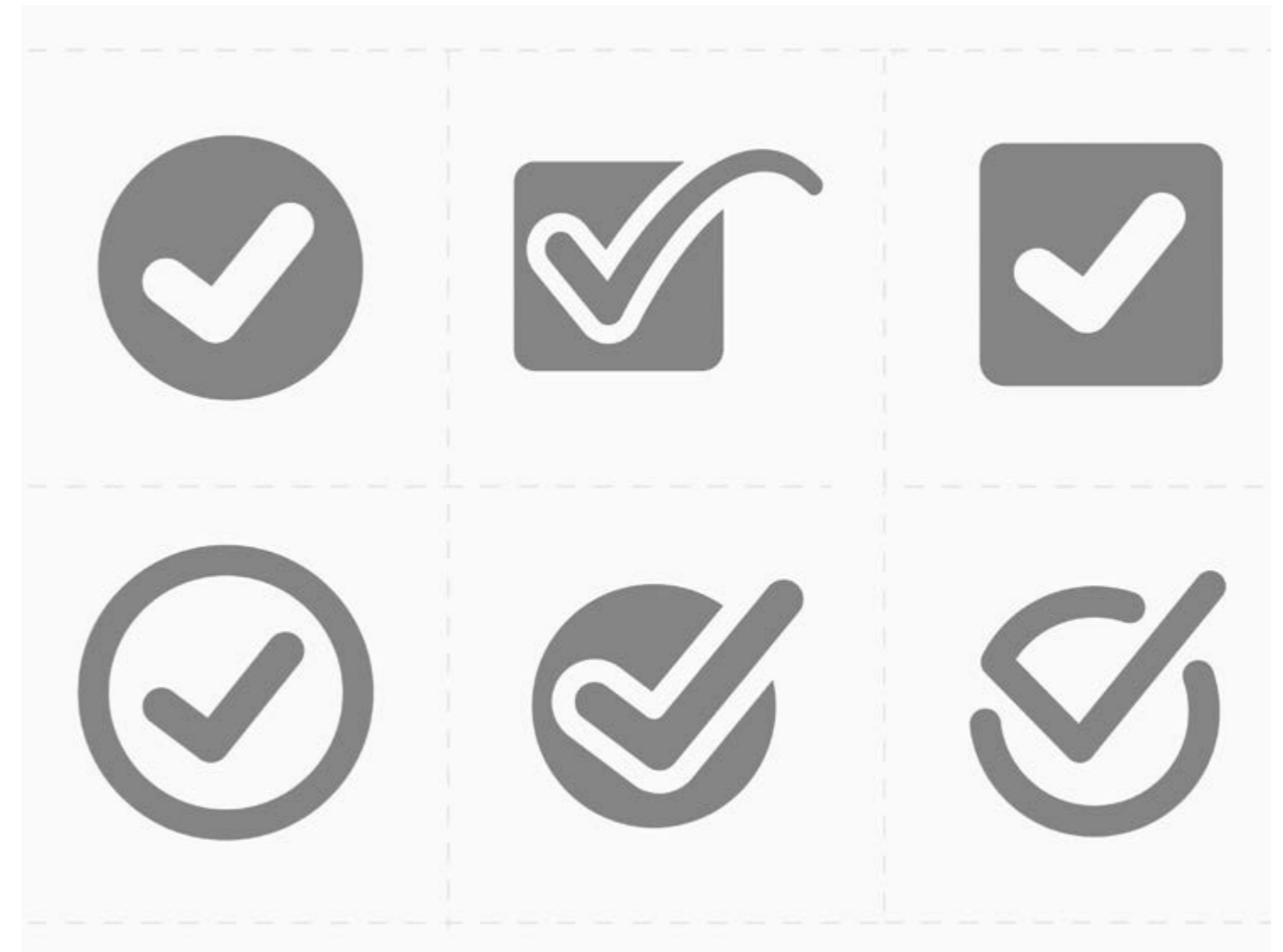
Flexibiliteit

Daarnaast biedt de school binnen sommige vakken (met name Frans en Duits) meer flexibiliteit aan. Zowel in niveau als in tempo. In beide gevallen zijn leerlingen binnen een

klas niet altijd met hetzelfde bezig. En is het dus minder makkelijk voor zowel de leerling zelf als voor de docent zicht te houden op de voortgang. “Om op het netvlies te houden wat leerlingen en docenten doen, kijken we welke instrumenten daarvoor nodig zijn. Denk bijvoorbeeld aan volgsystemen.”

Website

Om de kennis en vaardigheden van docenten te verbreden heeft Het Hooghuis een website over Interactief oefenen/formatief toetsen ontwikkeld. Op deze website kunnen docenten meer leren over de verschillende methoden van formatief toetsen. Maar je vindt er ook onderzoeksrapporten en leest hoe de inzet van ict je bij het formatief leren kan ondersteunen. Ga naar maken.wikiwijs.nl/98417.

“MET FORMATIEF TOETSEN BEDOELLEN WE: TOETSEN GEDURENDE HET LEERPROCES, OM ZO LEERLINGEN MEER ‘OP MAAT’ TE KUNNEN BEDIENEN”

Verschillende tools

Omdat er verschillende manieren zijn om formatief te werken, doet het Mondriaan College pilots met meerdere tools. Zo wordt er onder andere bij Nederlands gebruik gemaakt van PeerScholar, waarbij je leerlingen laat reflecteren op het eigen én op elkaars werk. Zo oefent de leerling in het geven van feedback, krijgt het meer inzicht in de kwaliteit van het eigen werkstuk en kan het de ontvangen feedback gebruiken om het werkstuk te verbeteren. De tool Quayn wordt ingezet om flexibel te toetsen bij Frans en Duits.

Toetsenbank

“Doordat leerlingen niet meer per definitie allemaal tegelijk toe zijn aan een toets is het idee van één toets ‘fits all’ niet meer houdbaar”, zegt Linda. “Daarom zijn we een toetsenbank aan het opzetten met vragen voorzien van metadata, zodat we op verschillende momenten kunnen toetsen. Deze toetsenbank is op dit moment eigenlijk nog te klein, maar we kunnen ons ermee redden. Omdat het erg veel werk is om alle vragen te voorzien van metadata huren we daar een student voor in.” ●

Zelf aan de slag met formatieve evaluatie? Kijk op leerling2020.nl/formatiefevalueren

ZO KRIJG JE ELKE COLLEGA MEE

Op het Scala College mag elke docent zelf kiezen aan welke van de drie onderwijsvernieuwingen hij werkt en ook de rol (meedenker, uitvoerder, ontwerper of voortrekker) kan hij zelf bepalen. Zo doet iedereen mee en vergroot je het draagvlak onder docenten.

Op het Scala College merken ze ook dat het standaardprogramma niet het beste in leerlingen naar boven haalt. Daarom besloot de onderwijscommissie van het Scala College een onderwijsontwikkeling in gang te zetten. Het doel: onderwijs realiseren dat recht doet aan verschillen. Na het houden van verschillende teamdagen, brainstormsessies en een enquête onder docenten werden er drie pijlers geformuleerd die de basis vormen voor de onderwijsontwikkeling. Dit zijn 'vakoverstijgend werken', 'de keuze van de leerlingen' en 'onderzoekend leren'. Hiermee geven de docenten invulling aan gepersonaliseerd leren.

Kies je rol

Om te zorgen dat iedere docent is aangehaakt bij de vernieuwingen kan elke docent zelf kiezen aan welke pijler hij/zij meewerkt.

Veranderfase:

Betrokkenen

meenemen

Meer info op de poster in het midden van het magazine.

Daarbij kan hij/zij ook kiezen uit verschillende rollen: meedenker (geeft tips en ideeën), uitvoerder (voert uit dat wat is ontworpen), ontwerper (werkt een idee uit), voortrekker (zorgt dat het idee ook wordt ontworpen en uitgevoerd). Daarmee is de betrokkenheid zo laag of hoog als iedere docent wil. Het draagvlak onder docenten is hierdoor breder en het werk wordt hiermee duidelijk verdeeld. Niet alles ligt bij een persoon op het bordje.

Ruimte bieden

Niet iedereen is actief aangehaakt – een meedenker is vaak alleen aanwezig bij vergaderingen – maar het Scala College kiest er bewust voor daar ruimte aan te bieden. De energie gaat vooral uit naar de docenten

die enthousiast zijn. Iedereen kent de drie pijlers en staat in grote lijnen achter de uitgangspunten. "Leuk om meer met de inhoud van het onderwijs bezig te zijn en niet alleen maar over technische en administratieve zaken te spreken", zegt een docent van het Scala College daarover.

Onderzoekende opdracht

Een voorbeeld uit de pijler 'onderzoekend leren' is dat twee docenten met de rol uitvoerder en ontwerper een onderzoeksoopdracht hebben bedacht bij een praktische opdracht. De leerling kan bij natuurkunde of biologie zelf kiezen of hij de reguliere praktische opdracht maakt, of de opdracht die meer onderzoekend van aard is.

Keuze voor de leerling

De ontwerpers uit de pijlergroep 'keuze voor de leerling' hebben voor de talen een opdracht ontwikkeld waarbij gekozen kan worden voor andere vormen dan het traditionele opstel. Bijvoorbeeld een blog, een speech, een interview, et cetera.

Vakoverstijgend werken

Een voorbeeld in de pijler 'vakoverstijgend werken' is het uitwerken van het Eerste Wereldoorlog-project. De ontwerpende docent kreeg hulp van de meedenkers. Het project kan onder meer behandeld worden in de vakken geschiedenis, scheikunde, natuurkunde, aardrijkskunde en de talen.

Elke stap is er een

Het Scala College is nu bezig om de pijlers in de lessen te verwerken. Elke stap in die richting, hoe klein ook, is er een. Wat docenten binnen de pijlers doen, is nu alleen nog geen onderdeel van het algemene schoolproces. De onderwijscommissie zou graag willen dat er meer samenhang tussen de pijlers komt, omdat het doel is: onderwijs dat recht doet aan alle drie de pijlers. Het ultieme einddoel van het Scala College is dat een leerling binnen zijn grenzen zijn eigen keuzes kan maken bijvoorbeeld op het gebied van te volgen lessen, toetsvormen en lesstof.

Verder met pilot

Het Scala College wil ruimte maken voor de onderwijsontwikkeling door het rooster te veranderen. Omdat daar het draagvlak onder docenten nog niet groot genoeg voor is, gaat een groep enthousiaste docenten middels een pilot eerst in het klein experimenteren met het rooster. Ook gaan zij de lessen invullen op basis van de ideeën die uit drie pijlergroepen kwamen. Het Scala College bouwt daarmee voort op wat al is gedaan, anticipeert op wat niet werkt, en zet stappen vooruit met de mensen die dat graag willen. ●

10 TIPS VAN LEERLING TIES

Ties (14) zit in atheneum 3 van het Hyperion Lyceum en heeft het daar erg naar zijn zin. Wat doen zijn docenten dan precies goed? **Hier zijn tien tips voor goed en leuk onderwijs.**

1 Laat leerlingen kiezen of ze online werken of met boeken

"Bij ons op school kan alles digitaal. We hebben allemaal een Chromebook. Maar je kunt ook kiezen voor boeken en schriften. Zelf vind ik het fijner om online te werken, omdat je dan niet steeds zoveel spullen mee hoeft te nemen en je gemakkelijk kan samenwerken en bestanden met elkaar kunt delen. Maar als je veel opdrachten moet maken, zoals bij wiskunde, dan is werken met boeken juist wel weer handig."

Voorbeeld: Memrise

"Memrise is een online tool om woordjes te leren. De leraar maakt een groep aan en daar schrijf je je in. We krijgen er tijd voor in de les. De leraar kan bijhouden wat je gedaan hebt. Ik vind woorden leren moeilijk, maar op deze manier leer ik het beter. Maar leerlingen die liever op papier leren mogen dat ook doen."

2 Ga flexibel om met de lesinhoud

"Voor een leuke leraar doe ik meer mijn best. De leukste leraren op mijn school maken veel ruimte voor discussie in de klas. Ze plannen de les niet helemaal vol en besluiten soms ook om iets anders te doen. Bijvoorbeeld als er iets groots in het nieuws is geweest."

3 Leg niet te lang uit

"Bij vakken als science en wiskunde wordt er altijd veel uitgelegd. Het is belangrijk voor de leerlingen die het nog niet snappen. Maar als je het wel snapt moet je alsnog bij de uitleg zitten en ze leggen gewoon heel lang uit."

Voorbeeld: de V-route

"Als je de stof begrijpt, dan kun je de V-route kiezen en verdiepen in dat vak. Je krijgt dan minder opdrachten van de basisstof en mag met moeilijkere stof aan de slag. Je kunt ook versneld examen doen, daar kun je in de 4e klas mee beginnen."

4 Laat leerlingen meepraten over het onderwijs

"Docenten mogen natuurlijk lesgeven zoals ze willen, maar **bij ons op school begrijpen ze dat het ook belangrijk is hoe leerlingen het willen. We kunnen bij de mentor aangeven dat er dingen anders moeten en docenten staan er erg voor open.**"

Veranderfase:

Betrokkenen

meenemen

Meer info op de poster in het midden van het magazine.

5 Zorg voor samenhang tussen de vakken

"Het is leuk om binnen één project verschillende dingen te leren. Bij ons op school kunnen we bijvoorbeeld in projecten meerdere vakken tegelijk doen. Je kunt dan vaak ook zelf het onderwerp kiezen binnen een bepaald thema."

Voorbeeld: Science in de Oudheid

"Elke periode hebben we een project waar we 9 weken aan werken, waarbij je meerdere vakken tegelijk doet. Bijvoorbeeld science en geschiedenis, toen ging het over wetenschap in de Oudheid."

6 Bied variatie in de manier van leren

"Soms zit je bij veel vakken op een dag hetzelfde te doen. Bijvoorbeeld alle talen achter elkaar, waarbij je heel veel woordjes moet leren. Of vakken met heel veel uitleg, zodat je de hele dag moet luisteren. Een goede verdeling is belangrijk."

Voorbeeld: de ideale dag van Ties

"Ik zou het liefst wat later beginnen, want om 9 uur ben ik nog niet helemaal scherp. Als ik dan begin met wiskunde, waarbij je veel uitleg krijgt en zelfstandig opdrachten moet maken, dan wil ik daarna graag een vak waarbij je veel praat en met elkaar in discussie gaat. Bijvoorbeeld Grote Denkers of geschiedenis. Gym doe ik het liefst aan het einde van de dag."

7 Geef niet standaard een toets

"De meeste leerlingen vinden dat we te veel toetsen hebben, maar sommige docenten vinden dat ook. Die bedenken vaak iets anders om te kijken of je de stof begrijpt. Bijvoorbeeld een toneelstuk, speech, presentatie of film."

Voorbeeld: ontwerp je eigen kiessysteem

"De docent van het vak Logica & Argumentatie leerde gaf voor het thema Democratie als opdracht om zelf een kiessysteem te ontwerpen. Je mocht zelf weten hoe je het eindresultaat liet zien. Zo kun je je kennis van het vak laten zien en toevoegen aan de hand van een leuke opdracht, in plaats van een saaie toets."

8 Laat leerlingen meebepalen over de inhoud van de lessen

"Het is natuurlijk wel belangrijk dat de leraar zegt wat je moet leren. Je moet ook je examens halen. Maar leraren mogen ook wel luisteren naar wat de leerlingen graag willen leren. Dat is leuker, maar je leert er ook meer van."

9 Creëer kleinere klassen

"Wij hebben best een drukke klas: ongeveer 30 leerlingen met één leraar. Per leerling krijg je minder aandacht en de leraar kan niet alle vragen beantwoorden. Veel leerlingen doen actief mee, maar als je achterin met je laptopje zit is het verleidelijk om iets anders te gaan doen."

10 Geef vrijheid, maar niet té veel

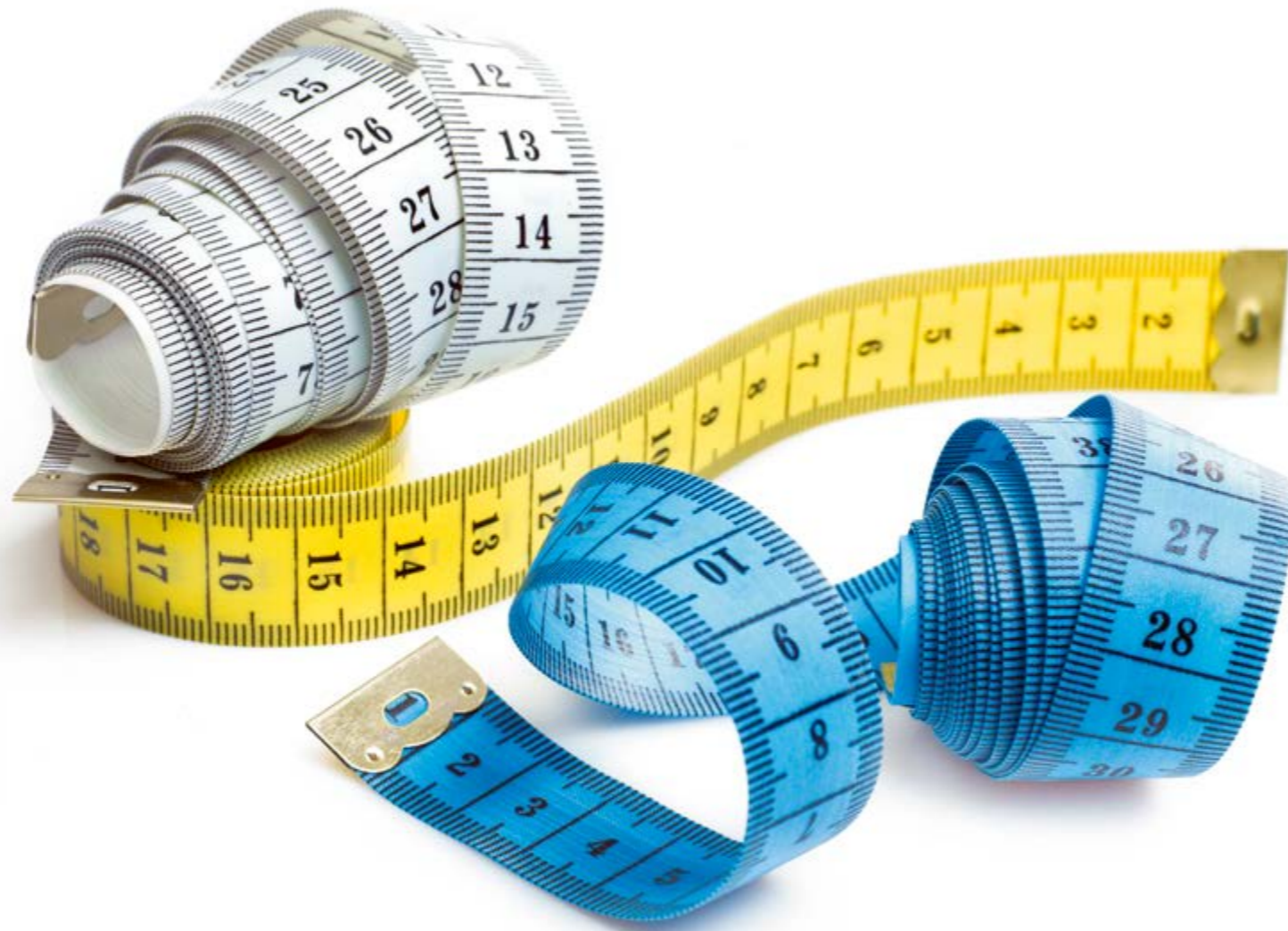
"Ik vind het leuk dat we zoveel keuze hebben, maar het moet niet helemaal vrij zijn. Met te veel vrijheid ben ik bang dat ik niet meer zoveel doe." ●

Meer lezen?

leerling2020.nl/leerlingenbetrekken

MEET JE COACHINGSVAARDIGHEDEN

Wil je een beeld krijgen van je coachingsvaardigheden? **Gebruik dan de evaluatiewijzer didactisch coachen.** Het instrument is geschikt voor zelfreflectie en voor peer-feedback tussen docenten en is ontwikkeld in het leerlab Docent als didactische coach. De evaluatiewijzer bestaat uit twee onderdelen: de Startset en de Verdieping.

De Startset (op de volgende pagina) is een rubric waarin vanuit elk hoofditem de belangrijkste indicatoren zijn opgenomen. De Startset zet je in bij een eerste meting of als je begint met coachen. Om voldoende houvast te bieden is de Startset een volledig ingevulde rubric met vier niveaus. Bij herhaald gebruik van de rubric is de Startset ook geschikt om de ontwikkeling van de coachingsvaardigheden van de docent in beeld te brengen.

Streefdoelen

In de Verdieping zijn de indicatoren per hoofditem uitgeschreven. Een docent kan er zo voor kiezen om slechts één of twee hoofditem te (laten) meten. In de verdieping (ga naar Leerling2020.nl en zoek op evaluatiewijzer) is geen gebruik gemaakt van volledig ingevulde rubrics. Slechts de streefdoelen zijn uitgeschreven (op niveau). Bij vaardigheden die als expert- of ontwikkelpunt worden gewaardeerd dien je zelf de toelichting/argumentatie in te vullen.

Reflectie

Feed up omvat het stellen van leerdoelen met de leerling. Bij Feedback wordt naar de resultaten gekeken en vindt reflectie plaats. Bij Feed forward wordt gekeken naar wat nog gedaan moet worden om de leerdoelen te bereiken en hoe de leerling dat het beste kan aanpakken. In de evaluatiewijzer wordt gesproken over 'de leerling'. In de praktijk kan dit ook een (kleine) groep leerlingen zijn.

Contact en contract

Dit onderdeel in de evaluatiewijzer beschrijft met name de pedagogische kant van het coachen. In Contact en Contract worden de competenties in

kaart gebracht die nodig zijn om een werkelijk open (socratisch) gesprek met de leerling te voeren, waarin de leerling zichzelf durft te zijn en zich kwetsbaar op durft te stellen. Dit vraagt om voorbeeldgedrag van een docent door bewust goed contact met de leerling te maken en de leerling een gevoel van eigenwaarde te geven. In de les vraagt dit ook om een veilig leerklimaat.

Score

Als een indicator als ontwikkelpunt wordt gescoord ligt de regie op dat punt te veel bij de docent. Er is sprake van een score 'expert' wanneer de leerling de regie over het eigen leerproces op doeltreffende wijze in eigen handen neemt. ●

MEER WETEN OVER COACHING?
Verdiep je in de bronnen die het leerlab Docent als didactische coach heeft gebruikt:

- Dijkstra, P. (2015). *Effectiever leren met leerstrategieën*, Boom test uitgevers, Amsterdam.
- Hattie, J. e.a. (2007). *The Power of Feedback*, *Review of Educational Research*, March 2007, Vol. 77, No. 1, pp. 81-112.
- Voerman, L. e.a. (2016). *Didactisch coachen*, de Weijer Design, Baarn.

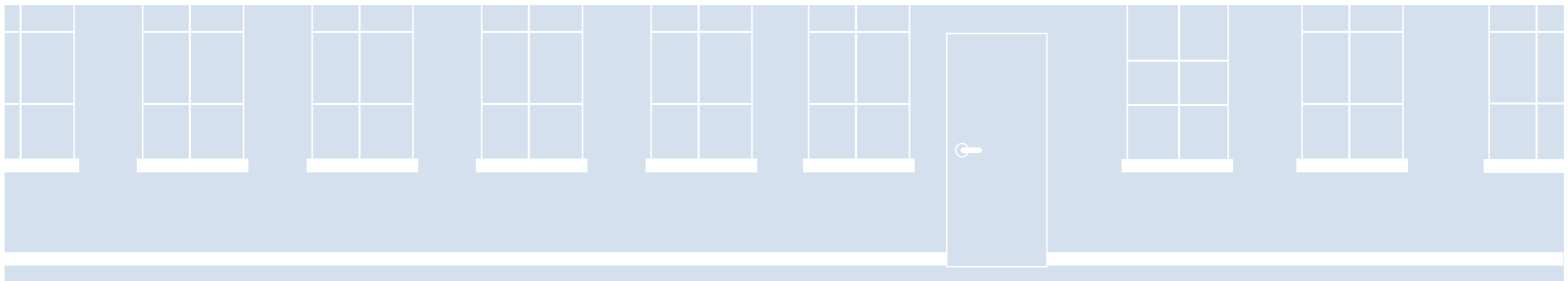
Met de evaluatiewijzer kunnen docenten elkaar feedback geven op didactisch coachen in de les.

STARTSET DEEL I

Indicatoren	Expert	Op niveau	In ontwikkeling	Beginner
Feed up				
Doelen stellen De leerdoelen worden besproken evenals de bijbehorende succescriteria	De coach laat de leerling de succescriteria behandelen in relatie tot de leerdoelen	De coach behandelt de succescriteria zonder de bijbehorende leerdoelen met de leerling	De coach behandelt de gestelde leerdoelen en bijbehorende succescriteria met de leerling	De coach behandelt de leerdoelen zonder succescriteria met de leerling
Feedback				
Feedback Er wordt vastgesteld hoe ver de leerling op weg is naar de gestelde doelen	De coach laat de leerling in eigen woorden formuleren hoe ver de leerling is in zijn/haar ontwikkeling	De coach laat de leerling bepalen hoe ver de leerling is op weg naar de doelen	De coach stelt zelf vast hoe ver de leerling is op weg naar de leerdoelen	De coach stelt niet vast hoe ver de leerling is op weg naar de leerdoelen
Bevragen en benoemen De coach geeft feedback aan de hand van de uitgevoerde observaties	De coach laat de leerling op het eigen gedrag reflecteren, spiegelt dat aan de observaties van de coach en bevraagt de leerling over mogelijke verschillen	De coach benoemt de observaties en bevraagt de leerling hierover	De coach benoemt de observaties naar de leerling zonder de leerling hierover te bevragen	De coach benoemt de observaties niet of nauwelijks naar de leerling
Leerstrategieën Er vindt feedback plaats op de gebruikte leerstrategieën	De coach bevraagt de leerling naar gebruikte strategieën en laat de leerling er feedback op geven	De coach bevraagt de leerling naar gebruikte strategieën en geeft er feedback op	De coach bevraagt de leerling naar gebruikte strategieën	De coach bespreekt niet de gebruikte leerstrategieën

STARTSET DEEL II

Indicatoren	Expert	Op niveau	In ontwikkeling	Beginner
Feed forward				
Plannen Er wordt een planning in de tijd gemaakt voor het behalen van de leerdoelen	De coach handelt naar de verschillen in planningsvaardigheden van de leerling	De coach laat de leerling een planning vastleggen voor het behalen van de leerdoelen	De coach stuurt de leerling aan op het maken van een planning	De coach laat de leerling geen planning maken
Aanpak Er wordt een keuze gemaakt in leerstrategieën	De coach is in staat om de leerling de keuze voor de strategieën te laten beargumenteren	De coach laat de leerling de meest geschikte strategieën kiezen passend bij de leerdoelen	De coach bepaalt ongeacht de vaardigheden van de leerling de beste strategieën	De coach laat de leerling geen keuzes maken in strategieën
Checken Er wordt nagegaan of de gekozen strategieën en planning de juiste zijn	De coach checkt de gemaakte keuzes in strategieën en planning en is in staat de leerling daarop te laten reflecteren	De coach checkt op een later moment bij de leerling of de gemaakte keuzes in strategieën en planning de juiste zijn	De coach bevraagt de leerling op de haalbaarheid van de gemaakte keuzes in strategieën en planning in de tijd	De coach komt niet terug op gemaakte keuzes in strategieën en planning
Contact & Contract				
Leerklimaat Veilig, duidelijk, open	De coach laat de leerlingen een expliciete rol in een veilig leerklimaat innemen	De coach zorgt voor een leerklimaat waarin leerlingen zich kwetsbaar durven opstellen	De coach maakt afspraken met de leerlingen over het leerklimaat	De coach besteedt geen aandacht aan het leerklimaat
Aandacht	De coach blijft authentiek en legt de focus op bewuste aandacht	De coach leeft zich in de leerling in en checkt dit bij de leerling	De coach heeft bewuste aandacht voor de leerling door goed te kijken en te luisteren	De coach besteedt onbewust aandacht aan de leerlingen

ICOACHES ZORGEN VOOR VERSPREIDING EN CONTINUÏTEIT

Bij de invoering van de iPad op het Tabor Werenfridus kregen docenten een training over apps en de mogelijkheden. Dit werd ervaren als een goocheltruc. De informatie bleef niet hangen. De iPad werd niet gebruikt omdat docenten zich ondeskundig voelden. Dat moest anders. **Bekijk hoe de iCoaches wel voor verandering zorgden.**

Tabor Werenfridus werkt sinds 2013 met iPads voor docenten en leerlingen. Een evaluatie toonde aan dat docenten zich in eerste instantie ondeskundig voelden. "Ik heb wel een iPad, maar ik weet niet wat ik ermee moet." Om het delen en borgen van kennis met betrekking tot digitale didactiek een plek te geven zijn in 2014 iCoaches aangesteld. Per vakgroep is er één collega die hier min of meer verantwoordelijk voor is. Zij monitoren de ict-vaardigheid en zorgen ervoor dat ict in de les op de agenda van het vakgroeppoverleg komt te staan.

De aanpak

Voor de functie van iCoach werd gekeken naar een groep docenten die zin hadden ermee aan de slag

te gaan en al enigszins ict-vaardig waren. Tabor Werenfridus heeft een training/adviesbedrijf ingehuurd (Pitwise) die middels een nulmeting geïnventariseerd heeft welke docenten in de verschillende vakgroepen het meest ict-vaardig waren. Na deze nulmeting is in een persoonlijk gesprek gevraagd of de betrokken docenten bereid waren, tegen een vergoeding van 15 uur per maand, de taak op zich te nemen.

Het scholingstraject

Vervolgens gingen deze docenten een scholingstraject in op de gebieden digitale didactiek, vakspecifieke mogelijkheden van iPad-onderwijs en praktische coachingsvaardigheden. Bij een succesvolle deelname en voldoende

inzet ontvingen docenten het certificaat "iCoach iPad-onderwijs". Dit is door het Lerarenregister geaccrediteerd.

Rol

In het begin voelden de iCoaches zich nog onwennig. Ze vroegen zich af wat hun rol precies was. Dat had tijd nodig. De invulling van de taak wordt steeds duidelijker. iCoaches organiseren trainingen voor de vakgroep, tijdens de vakgroeppvergadering delen ze kennis en ervaringen en ze geven individuele begeleiding aan collega's uit de vakgroep. Ze signaleren bovendien

wat er gebeurt binnen de vakgroep en ze hebben regelmatig een intervisie met de andere iCoaches. De iCoaches volgen ook hun eigen leertraject, dus niet iedereen is hier even vaardig in.

Wat is het effect?

Dankzij de iCoaches worden docenten steeds ict-vaardiger. Dat merken de leerlingen ook in de les doordat er steeds meer gebruik wordt gemaakt van ict. Daarnaast voelen docenten zich ondersteund doordat ze een duidelijk aanspreekpunt hebben. De veranderingen in de school worden steeds meer een

gezamenlijk doel in plaats van een doel van een paar docenten.

Het vervolg

Het Tabor Werenfridus wil de iCoaches een nog grotere verantwoordelijkheid geven in de training van hun vakgenoten. En er komt een scholingsplan voor de continuïteit van de verandering voor alle docenten en voor uitbreiding van de iCoaches. Het project is succesvol als de vakgroep functioneert als professionele leergemeenschap. **De iCoach-rol zal blijven bestaan om de continuïteit van nieuwe ontwikkelingen te blijven borgen.**

Veranderfase:

Doorontwikkeling

Meer info op de poster in het midden van het magazine.

TIPS VOOR ANDERE SCHOLEN

- Breng een groep docenten bij elkaar die gemotiveerd is.
- Voer iPads en iCoaches plus training tegelijkertijd in. Het verschil tussen de iCoach en de docenten in de vakgroep mag niet te groot worden.
- Faciliteer de iCoaches.
- Denk ook aan tijd voor iCoaches zodat ze kennis en ervaringen met andere iCoaches kunnen delen.
- Kijk kritisch naar de 0-meting. Veel docenten antwoordden 'nee' op de vraag: "Gebruik je de iPad in de les?" Maar het bleek dat ze de iPad thuis wel gebruikten, waardoor de docent op een verkeerd niveau werd ingedeeld.
- Richt een deel op intranet in voor iCoaches.

Dankzij iCoaches worden docenten steeds ict-vaardiger.

“LOG EEN KEERTJE IN BIJ WIKIWIJS EN ONTDEK WAT ER AANGEBODEN WORDT”

Cérise Sangers-Keuren, docent Engels aan het Sint-Janscollege gebruikt de digitale tool Wikiwijs omdat ze er niet ‘alleen’ materiaal kan arrangeren, maar ook kan ontwikkelen. Het leesproject ReadBox is ermee tot stand gekomen.

Wikiwijs is een platform waar docenten individueel en samen lessen kunnen maken. “Het belangrijkste voordeel vind ik dat het makkelijk te gebruiken is en dat je lessen met andere docenten kunt delen. Ook kunnen leerlingen het materiaal downloaden zodat ze ermee aan de slag kunnen op een moment dat ze geen internetverbinding hebben. Er raakt niets meer kwijt: het materiaal is altijd beschikbaar, ook buiten lestijd.”

Readbox

Op Sint-Jan is Cérise een van de docenten die veel affiniteit hebben met digitaal leren. Zij is al sinds 2012 bezig met iPad-onderwijs en is ook

coördinator van het leerlab op school. Het grootste project dat Cérise in Wikiwijs heeft gemaakt, is ReadBox: een leesproject waar derdeklassers zelf hun leesmateriaal en passende verwerkingsopdrachten kiezen en de opbrengsten verzamelen in een (digitaal) portfolio. Cérise laat haar derde klassen vwo hiermee werken sinds oktober 2015 en haar derde klassen havo sinds mei 2016.

Materiaal delen

“Mijn ervaring is dat de meeste leerlingen meer plezier hebben in leren als ze zelf hun route kunnen bepalen. Dat is het idee achter mijn ReadBox-project. Een digitale tool zoals Wikiwijs maakt zo’n project veel gemakkelijker te realiseren en veel toegankelijker.”

Openheid

Kern van het ReadBox-project is dat leerlingen in het medialab van de school (het ‘Inventorium’) zelf leesproducten uitzoeken, maken en presen-

teren. “Dat doet een beroep op 21e-eeuwse vaardigheden zoals samenwerken en creatief denken en handelen en werkt heel motiverend. Leerlingen zijn trots op hun producten en willen die graag laten zien. Er is meer openheid omdat het leesonderwijs beter aansluit bij hun belevingswereld. Ze snappen de stof ook nog eens beter.”

Drop & drag

Bij het ontwerpen van digitaal lesmateriaal gebruikt Cérise een checklist die zij samen met andere deelnemers aan het leerlab van Leerling 2020 heeft ontwikkeld. Vervolgens zet zij het materiaal in Wikiwijs. “Van tevoren dacht ik: kan ik dat wel?, maar de coach van ons leerlab heeft het mij een keer laten zien en toen ging het eigenlijk heel snel. Wikiwijs werkt met ‘drop & drag’: je maakt een les aan, sleept tekst ernaartoe, je kiest kopjes, geeft aan of je extra materiaal als link wilt aanbieden of opgenomen (embedded) in het materiaal. Ik had het me moeilijker voorgesteld.”

Meer weten over arrangeren? leerling2020.nl/arrangeren

Combineren met Magister

Zelf combineert Cérise Wikiwijs met Magister, omdat dit voor de leerlingen van Sint-Jan een overzichtelijk en vertrouwd platform is. Zij maakt de lessen in Wikiwijs en geeft de leerlingen toegang via een studiewijzer in Magister.

Voor iedereen beschikbaar

Collega’s die nog nooit met Wikiwijs gewerkt hebben, kunnen volgens Cérise het beste eerst een bestaand arrangement uitzoeken en aanpassen. “De meeste docenten hebben via school al een entreeaccount bij Wikiwijs. Log een keertje in en ontdek wat er aangeboden wordt. In plaats van met eigen lesmateriaal te beginnen, kun je dus eerst eens een arrangement naar je Wikiwijs-omgeving kopiëren en aanpassen. Je loopt niet de kans dat je een document beschadigt, dat is een fijn idee. Vervolgens zou je stap voor stap zelf aan de slag kunnen gaan met het arrangeren en misschien zelfs het ontwikkelen van content.” ●

Voor Cérise is het grootste voordeel van Wikiwijs dat ze haar lessen met andere docenten kan delen.

“MIJN ERVARING IS DAT DE MEESTE LEERLINGEN MEER PLEZIER HEBBEN IN LEREN ALS ZE ZELF HUN ROUTE KUNNEN BEPALEN”

ACTIEVER ONDERWIJS DOOR TEAMTEACHING

Het Herbert Vissers College in Nieuw-Vennep is gestart met teamteaching waarbij twee docenten tegelijkertijd twee klassen lesgeven. Leerling Dario: **“Docenten laten veel meer van zichzelf zien.”**

Het Herbert Vissers College heeft een speciale ruimte, de werkzaal, voor teamteaching ingericht. Leerlingen gaan tijdens de lessen vooral zelf actief aan de slag. Er wordt minder tijd voor gezamenlijke instructie ingepland. De begeleiding van leerlingen vindt in groepjes of individueel plaats. De rol van de docent verandert daardoor. Docenten stemmen het samenwerken af en kunnen tijdens de les elkaars talenten benutten.

Gemotiveerder

“Voor leerlingen is teamteaching uitdagender dan het ouderwetse frontale lesgeven. Leerlingen krijgen meer de kans om actief bezig te zijn, te verdiepen, te verrijken, bij te spijkeren, uitgedaagd te worden. Omdat je leerlingen veel meer zelf laat doen, merk je dat ze

gemotiveerder zijn om zich dingen meer eigen te maken”, legt docent Romano de Bock uit.

Persoonlijk contact

Leerlingen vinden het persoonlijke contact bovendien erg prettig. Leerling Iris: “Docenten in de werkzaal zijn gezelliger. Je hebt veel vaker dat je opeens een praatje gaat maken over een heel ander onderwerp”.

Werkzaal

De werkzaal is ruim opgezet, zodat er op een andere manier kan worden lesgegeven. De les wordt gezamenlijk opgestart en afgesloten op de oranje tribune. Aan het begin volgt een korte instructie waarna de leerlingen uiteengaan en werken aan hun opdrachten. De opdrachten worden afgestemd op de verschillende hoeken van de zaal. De werkzaal heeft:

- Hoge tafels: om zelfstandig te werken.
- Een lage tafel “onder de wolken(lampen)” met zachte stoelen voor overleg.
- Een gedeelte lage tafels met wiebelkrukjes, om actief aan de slag te gaan.

“OMDAT JE LEERLINGEN VEEL MEER ZELF LAAT DOEN, MERK JE DAT ZE GEMOTIVEERDER ZIJN OM ZICH DINGEN MEER EIGEN TE MAKEN”

In overleg

De docenten merken dat het werkt. Leerlingen ervaren letterlijk meer ruimte. Er heerst een werkklimaat. Leerlingen zijn actief en gaan geregeld in overleg met elkaar. Dat leerlingen ruis om zich heen hebben, was in het begin wennen, maar is volgens de docenten goed bij te sturen door het overzicht in de ruimte.

Lesmateriaal

De afgelopen periode hebben de docenten het lesmateriaal zoveel mogelijk afgestemd op de nieuwe manier van lesgeven. Het lesmateriaal staat voor aanvang

van de les klaar in Wikiwijs. Voor de leerlingen is direct duidelijk waar zij hun instructie en opdrachten kunnen vinden. Dit vergroot de zelfsturing van leerlingen. Op het Herbert Vissers College wordt gebruik gemaakt van flipping the classroom en screencast-o-matics. De instructie van de docent is daarmee verweven in het lesmateriaal. Daardoor kan de docent zijn tijd meer inzetten voor de begeleiding van de leerlingen.

Hoe verder?

De aankomende periode bespreken docenten hoe zij de taakverdeling

inrichten nu leerlingen meer zelfgestuurd aan de slag zijn. Door samen les te geven in een open ruimte wordt er letterlijk en figuurlijk meer ruimte gecreëerd voor bijvoorbeeld de coachgesprekken die ze willen gaan voeren. ●

Ben je op zoek naar meer voorbeelden van de veranderende rol van de docent? Kijk op leerling2020.nl/rol-van-de-docent

“DANKZIJ EDMODO WAREN LEERLINGEN 'S AVONDS NOG MET ENGELS BEZIG”

Digitale tools kunnen volgens Judith van Sprundel, docent Engels en Frans bij Effent, veel opleveren. “Het leren wordt leuker, leerlingen zijn enthousiaster. Zo kwam ik erachter dat je Edmodo kunt gebruiken om leerlingen met leeftijdsgenoten in het buitenland te laten corresponderen. **Dat leverde mijn eindexamenklas niet alleen leuke pen pals op, maar ook ontzettend goede resultaten voor schrijfvaardigheid.**” Lees haar ervaring.

“OOK IN DE RAPPORTAGE ACHTERAF ZAG JE DAT DE SCORES OP DIE BRIEF ECHT BOVEN-GEMIDDELD WAREN. IK WAS HEEL TROTS!”

Om leerlingen meer op maat te bedienen, werkt Effent dit schooljaar voor het eerst met een iPadklas in het brugjaar. Judith, onlangs door Apple verkozen tot ‘distinguished educator’ in Nederland, is een van de docenten van die pilotklas. Het lesgeven met devices bevalt haar goed. “Communiceren wordt makkelijker. Je kunt leerlingen opdrachten laten insturen en daar individueel feedback op geven. iTunesU werkt voor dit doel heel fijn.”

Bijzondere toepassing

Het merendeel van de leerlingen van Effent moet het echter nog zonder iPad stellen. Om ook voor hen het onderwijs aantrekkelijker te maken, zet Judith verschillende digitale tools in, zoals Edmodo. Edmodo is een papierloze werkplek voor docenten en leerlingen. Docenten kunnen documenten delen met de klas, toetsen uitdelen of feedback geven. “Je kunt Edmodo een beetje vergelijken met iTunesU, maar dan niet specifiek voor Apple”, zegt Judith.

Formatieve toetsen

“Je kunt er van alles mee doen. Zelf heb ik in Edmodo bijvoorbeeld formatieve toetsen gemaakt en oefenexamens voor leerlingen die wel wat extra training kunnen gebruiken. Maar ook oefeningen voor de woordenschat en woordvolgorde. De meest verrassende toepassing is toch wel dat ik vorig jaar mijn examenklas Engels via Edmodo heb laten corresponderen met leerlingen van een middle school in North Carolina. Zelf wist ik niet dat dit kon, totdat mijn oog viel op een oproep in de nieuwsberichten op de openingspagina van Edmodo. Die oproep leidde naar de groep ‘Pen Pals in Middle School’ en daar las ik dat ‘Mrs. Adams’ op zoek was naar leerlingen die met haar scholieren konden corresponderen.”

Een-op-een

Vervolgens was het snel geregeld. Mrs. Adams en Judith hebben in Edmodo een speciale groep aangemaakt en zowel zichzelf als de leerlingen

Het lesgeven met devices bevalt Judith goed: “Communiceren wordt makkelijker.”

Heb je Edmodo gebruikt? Laat een beoordeling achter op de Product reviewpagina leerling2020.nl/review/

de toegangscode gegeven. “Mijn leerlingen hebben zich daarna in die groep in het Engels voorgesteld: naam, jongen of meisje, hobby’s, enzovoort. Vervolgens heeft Mrs. Adams elk van haar leerlingen aan een leerling van mij gekoppeld. Voor ieder duo hebben we een apart subgroepje aangemaakt, waarbinnen ze een-op-een konden corresponderen. We gaven onszelf ook toegang tot die groepjes om supervisie te houden zodat ik af en toe iets kon verbeteren als een van mijn leerlingen iets heel gebrekkig formuleerde. Maar verder konden de leerlingen zelf aan de slag.”

's Avonds

De leerlingen pakten het enthousiast op: “Steeds als er gecorrespondeerd was, kreeg ik een berichtje in mijn mailbox – dat kun je instellen in Edmodo. Dan zag ik dat mijn leerlingen om acht uur 's avonds nog met Engels bezig waren. Echt leuk om te zien. Sommige leerlingen hebben zelfs na hun examen nog contact gehouden met hun pen pal.”

Bovengemiddelde scores

Het mooie is dat het vele corresponderen heeft bijgedragen aan mooie examenresultaten voor schrijfvaardigheid: “Die waren vorig jaar ontzettend

goed. Leerlingen moesten een zakelijke brief schrijven – nu overigens niet meer – en naar aanleiding daarvan kreeg ik zelfs een verbaasde tweede corrector aan de lijn: ‘Wat heb jij voor een 4-mavo-klas?!’ Ook in de rapportage achteraf zag je dat de scores op die brief echt bovengemiddeld waren. Ik was heel trots!”

Zelf Edmodo uitproberen? Ook deze kickstarter vind je op leerling2020.nl/kickstarters

Geluk hebben

De ervaring maakt dat Judith deze toepassing van Edmodo van harte aan anderen aanbeveelt. “Je moet wel wat geluk hebben bij het vinden van een partnerklas. Als docent Engels en Frans wil ik natuurlijk dat mijn leerlingen in een vreemde taal schrijven, maar dat betekent meestal dat de leerlingen ‘aan de andere kant’ in hun moedertaal schrijven. De meerwaarde zit voor hen dan meer in het kennismaken met een andere cultuur. Met de ons omringende landen zijn de culturele verschillen minder groot dan met Amerika. Dat verklaart misschien waarom het vorig jaar niet gelukt is om via Edmodo Franse pen pals voor mijn derde klassen te vinden. Maar dat wil niet zeggen dat het dit jaar niet lukt. Het is zeker de moeite waard om regelmatig in de groep ‘Pen Pals in Middle School’ te kijken of zelf een oproep te plaatsen.” ●

LEERLIJN DIGITALE BASISVAARDIGHEDEN

VOOR BRUGKLASSERS

Op de Christelijke Scholengemeenschap Veenendaal (CSV) hebben alle leerlingen een laptop. Maar niet alle leerlingen kunnen – op het moment dat ze de school binnenlopen – goed omgaan met het apparaat. Ook kennen ze vaak nog niet alle mogelijkheden die digitaal onderwijs biedt. **Daarom heeft de school een leerlijn samengesteld waarmee de brugklassers zich de digitale basisvaardigheden eigen kunnen maken.**

Leerlingen kunnen zelfstandig aan de slag met de online leerlijn. De leerling werkt hierbij op zijn eigen tempo en er zijn mogelijkheden voor verdieping. Elk onderdeel sluit de leerling af met een opdracht die hij kan inleveren via de elektronische leeromgeving. Om de lessen zo toegankelijk mogelijk te maken, is de mogelijkheid ingebouwd om de tekst te laten voorlezen. Leerlingen sluiten de leerlijn af met een creatieve opdracht, waarin alle geleerde vaardigheden terugkomen.

Veilig internetgebruik

De leerlijn is gericht op leerlingen uit het eerste leerjaar vmbo basis, kader en gemengde leerweg. Het

gebruik van de laptop en veelvoorkomende functies in Windows, Itslearning en Magister worden behandeld. Maar ook besteden docenten aandacht aan veilig internetgebruik, gezond computeren en het gebruik van een smartphone voor onderwijsdoeleinden. De leerlijn wordt nog uitgebreid met lessen over gebruik van Word, PowerPoint, Excel en MovieMaker. De leerlijn 'Basislessen digikette, laptop en ict' is te bekijken in Wikiwijs. Omdat het SLO nog geen leerdoelen heeft vastgesteld voor digitale vaardigheden kan de leerlijn nog niet worden gemeta-dateerd. De CSV heeft daarom zelf leerdoelen gemaakt waarop de leerlijn aansluit. ●

De leerlijn kun je vinden op leerling2020.nl/leerdoelencsv

WAAR MOET JE ALS SCHOOL OP LETTEN BIJ SOFTWAREONTWIKKELING?

Overweeg je als school om zelf softwareontwikkeling in gang te zetten? Het leerlab Multimediaal instructiemateriaal VSO/PRO is hiermee aan de slag gegaan. Aan de hand van hun ervaringen geven we je een paar waardevolle tips mee.

De leerlabscholen liepen ertegenaan dat er geen app was die aansloot op hun behoefte. Zij willen een app die het maken van digitaal instructiemateriaal sterk kan vereenvoudigen, leerlingen kan ondersteunen bij het aanleren van praktische vaardigheden en de zelfstandigheid van (zeer) moeilijk lerende leerlingen kan vergroten. Is softwareontwikkeling de oplossing?

Wens

Het is belangrijk om deze vraag serieus te stellen. Softwareontwikkeling is complex en kostbaar in tijd en geld. Begin er alleen aan als je hebt uitgezocht wat een haalbare investering is, in euro's en uren, die aansluit op de wensen van de school.

TIP 1

Verken de markt

Bekijk wat er al op de markt is. Zo voorkom je dat je geld uitgeeft om iets te maken dat er al is. Ook doe je zo inspiratie op: je ziet wat al wordt aangeboden en kunt op basis daarvan je ambities stellen. Kijk ook naar buitenlandse aanbieders.

Veranderfase:

Plan van
aanpak

Meer info op de poster in het midden van het magazine.

TIP 2

Specificeer de behoefte

Kies je definitief voor softwareontwikkeling, dan is het van belang je behoefte zo helder mogelijk te beschrijven. Het leerlab ontdekte in deze fase dat je snel vervalt in oplossingen beschrijven. Door te bedenken hoe iets eruit zou moeten zien, beperk je jezelf in de mogelijkheden. Probeer juist te werken vanuit een probleembeschrijving en laat de oplossingen over aan de softwareontwikkelaar. Maak een duidelijk onderscheid tussen de functionaliteiten die al bestaan en die nog ontbreken. Geef extra aandacht aan de ontbrekende elementen in de bestaande software en specificeer wat het doel is.

TIP 3

Vertaal de behoefte voor ontwikkelaars

Dit is een belangrijke stap. Als de ontwikkelaar geen duidelijk beeld heeft van jouw behoefte, bestaat het gevaar dat het eindproduct niet voldoet aan je wensen. Het leerlab heeft in deze fase een onafhankelijke software-expert ingeschakeld om te helpen bij het aanscherpen van de vraag.

TIP 4

In gesprek met marktpartijen

"Wees je bij het maken van (financiële) afspraken bewust van je eigen marktwaarde", zegt leerlabcoach Bob Hofman, "de marktpartij heeft jou ook nodig". Aanbieders en ontwikkelaars komen graag (kosteloos) langs op school om te vertellen over de mogelijkheden van hun product. Het leerlab heeft een middag georganiseerd waar verschillende aanbieders presenteerden wat zij kunnen leveren. Dit biedt je ook de kans om bij herhaling aan te geven welk probleem de software moet oplossen.

TIP 5**Schat de kosten in**

Nieuwe softwareproducten lopen al gauw in de tienduizenden euro's. Daarnaast zijn er ook kosten verbonden aan het in de lucht houden (hosting) en bijwerken (support) van software. Maak een robuuste inschatting van wat je denkt nodig te hebben. Laat je zo nodig hierbij adviseren door een onafhankelijke expert.

TIP 6**Zelf doen of niet?**

Deze vraag kent twee kanten: het ontwikkelen van de software en het beheer en het onderhoud van de software. Softwareontwikkeling is een expertise en kent steeds meer wettelijke vereisten. Beheer en onderhoud vraagt om voortdurende investeringen en expertise om een systeem bruikbaar te houden. Het leerlab heeft hierin een duidelijk keuze gemaakt. Annemarie van Schaik werkt op de Anne Flokstraschool in Zutphen: "Ik zou adviseren om een partij te zoeken die het goed kan. Zo hangt het succes niet af van één persoon".

TIP 7**Aanbesteden naar proportionaliteit**

Afhankelijk of je zelf ontwikkelt en welke bedragen je verwacht uit te geven moet je rekening houden met aanbestedingsregels. Ook als je onder de Europese aanbestedingsnorm zit is het verstandig om zaken als een marktconsultatie en beoordelingskader toe te passen. Meer over aanbesteden kun je vinden bij PIANO.nl.

TIP 8**Duidelijke afspraken maken**

Als je met een externe partij gaat samenwerken, sluit dan een goede samenwerkingsovereenkomst af. Een veel gebruikte bron hierbij zijn de branchevoorwaarden ict. Houd rekening met zwarte scenario's: wat als de ontwikkeling niet op tijd wordt opgeleverd of als er onenigheid ontstaat tussen jou en de bouwer. Maak altijd duidelijke afspraken over wat er wanneer wordt opgeleverd.

TIP 9**Functionele eisen**

Een wensenlijstje is niet genoeg. Voor jou en de ontwikkelaar is het nodig om zo specifiek mogelijk te beschrijven wat de software moet doen en kunnen. Houd een brainstorm en betrek toekomstige gebruikers en softwaremakers tegelijkertijd. Dit mag best even tijd kosten. Het leerlab heeft bijvoorbeeld een designsessie gehouden, nadat alle eisen al waren beschreven, om nogmaals fijn te slijpen wat er gemaakt ging worden. De indeling: 'Must have - Should have - Could have - Would have' helpt je met prioriteiten stellen en het in de hand houden van de kosten.

TIP 10**Verdiep je in scrum**

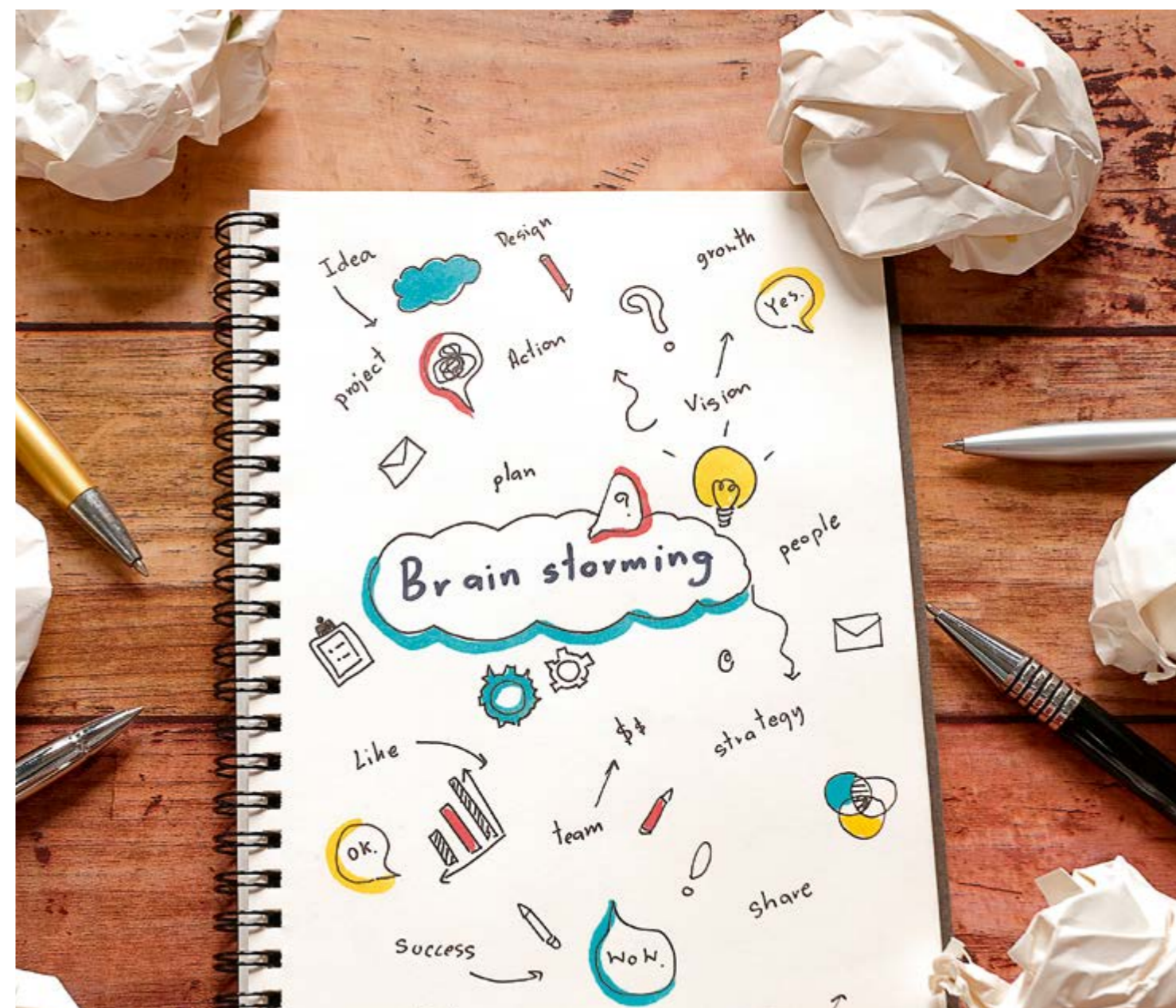
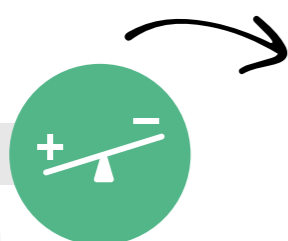
Scrum is een veelgebruikte methode voor softwareontwikkeling. Verdiep je erin en kijk of je deze manier van werken wilt toepassen.

TIP 11**Ga testen (ook tussentijds)**

Laat mensen bekend en niet bekend met het traject met een prototype of klikmodel oefenen. Het liefst in de dagelijkse praktijk van de school. Zo kun je nagaan of de software daadwerkelijk doet wat jij wilt.

Veranderfase:**Evalueren**

Meer info op de poster in het midden van het magazine.

Betrek toekomstige gebruikers en softwareontwikkelaars tegelijkertijd, bijvoorbeeld in een brainstorm.

TIP 12**Zorg voor trainingen**

Een goed product wordt niet automatisch een succes. Voor een goede invoering is enthousiasme en kennis belangrijk. Zorg voor goede workshops of trainingen om nieuwe gebruikers wegwijs te maken. Begin ruim van tevoren met communiceren over de software en blijf in gesprek als het er eenmaal is.

zodat het veilig en up-to-date blijft. Maak hierover afspraken met de ontwikkelaar, nog voor je start met bouwen. Reserveer er tijd en geld voor en wijs iemand aan die dit aanstuurt. Het leerlab heeft dit vooraf vastgelegd in de samenwerkingsovereenkomst. ●

TIP 13**Onderhoud, upgrades en verder**

Software is nooit af. Technische standaarden veranderen, nieuwe wetten worden aangenomen en je behoefte als gebruiker is nooit statisch. Je product moet zo nu en dan een update krijgen

Meer weten?

Kennisnet heeft expertise op het gebied van softwareontwikkeling in het onderwijs. Voor meer praktijkvoorbeelden rondom dit thema, leerling2020.nl/samenwerking-met-marktpartijen

VERANDERLESSEN DIE JOUW SCHOOL VERDER HELPEN

Het leerlab Zo.Leer.Ik! – Schoolorganisatie heeft een flowchart gemaakt waarmee je kunt zien hoe het met het veranderproces op school staat en welke lessen je verder kunnen helpen. **Volg de flowchart en ga met je team in gesprek over de uitkomst!**

De acht scholen in het leerlab zijn bezig hun schoolorganisatie van taakgericht naar (meer) doelgericht om te vormen. In dit veranderproces zijn door de scholen belangrijke veranderlessen opgedaan. Deze veranderlessen kunnen ook van toepassing op andere verandertrajecten zijn. Volg de flowchart en bekijk welke veranderlessen jouw school verder kan helpen. Hiernaast staan alle veranderlessen.

LES 1

Terug naar de why

Te weinig duidelijkheid over een verandering, leidt vaak tot weinig draagvlak. De les van College Den Hulster: het is belangrijk dat een schoolleiding, of wie de verandering ook inzet, met een duidelijk verhaal komt. Zorg dat het verhaal aansluit bij de visie of missie die je als school al hebt opgeschreven. Beantwoord daarbij vragen zoals: **Wat gaat deze verandering ons opleveren? Wat zou er gebeuren als we niks zouden doen?** Maak ook duidelijk wat de verandering in de praktijk zal betekenen. Bijvoorbeeld door alle concrete stappen die gezet gaan worden op te nemen in een tijdslijn. Deze kun je aanvullen met KPI's (Kritische Proces Indicatoren), die laten zien op welke manier de verandering de juiste uitkomsten heeft. En blijf de 'why' herhalen zodat het beklijft.

LES 2

Is de why van iedereen?

Traditionele organisaties geven hun werknemers iets om aan te werken. Innovatieve organisaties geven hun werknemers iets om naartoe te werken. Teams die werken met een helder beeld van het 'waarom', die het gevoel hebben zinvol bezig te zijn, op basis van een gemeenschappelijke visie, zijn minder snel geneigd om op te geven en zien juist kansen in de onvermijdelijke tegenslagen die gepaard gaan met verandering. Het Stanislas College

leerde dat wanneer er binnen een team of organisatie sprake is van gedeelde waarden, overtuigingen en doelen, dit het onderlinge vertrouwen bevordert. Het zorgt ervoor dat men kan terugvallen op anderen. Bij de afwezigheid van vertrouwen, worden persoonlijke risico's vermeden. In andere woorden, alleen bij de aanwezigheid van vertrouwen binnen de organisatie, worden persoonlijke risico's genomen ten behoeve van (de innovatie van) de organisatie als geheel.

Veranderfase:
Visie

Meer info op de poster in het midden van het magazine.

LES 3

Focus op heldere doelen

De 'why' is voor iedereen duidelijk, maar welke doelen zijn daar aangekoppeld? Wat moet je doen om de verandering vorm te gaan geven? De doelen vloeien voort uit de visie van de school, ontdekte het College Vos. De doelen kunnen praktisch van aard zijn, maar kunnen ook met gevoel te maken hebben. Beschrijf bij een doel het waarneembaar gedrag, dit maakt het concreter.

En, houdt het simpel:

- Gebruik de meest eenvoudige strategieën om de doelen te bereiken.
- Complexe doelen moeten worden opgebroken in behapbare stukken.
- Beschrijf binnen welke tijd het doel behaald moet worden.
- Bepaal evaluatiemomenten.
- Stel het doel bij na de evaluatie.

Veranderfase:
Betrokkenen
meenemen

Meer info op de poster in het midden van het magazine.

LES 4

Het informele organiseren

Meer aandacht aan het informele gesprek geeft ruimte om een organisatieverandering beter te laten landen en meer mensen erbij te betrekken. Op Het Lyceum Vos waren er drie informele gespreksmomenten over de pilot die op de school loopt: een klankbordgroep, een Kenniscaf e en

een Avondschool. Vooral bij het Kenniscaf e en de Avondschool kwamen veelal dezelfde mensen, vaak de initiatiefnemers. Door de toevoeging van de gespreksvorm Kampvuur* (bekijk de tabel) kwam het informele gesprek met een bredere groep collega's wel op gang. Een groot verschil met de andere gespreksvormen is dat er geen agenda of rolverdeling is.

	KLAAGMUUR	OPEN GESPREK	KAMPVUUR	WERKPLAATS	KLANK-BORDGROEP	DENKTANK	VAKGROEP	KERNTEAM
DOEL	emoties uiten (pos/neg)	het gesprek weer op gang brengen	echte gesprekken verhalen contact maken	aan het werk met elkaar (eind-)producten	ervaringen delen evalueren	plannen maken voor nieuw beleid	invullen uitvoeren beleid op vakgroep-niveau	invullen uitvoeren beleid op afdelings-niveau
ROL VERDELING	geen functionele rollen	geen functionele rollen	geen functionele rollen	geen functionele rollen	gespreks-leider	voorzitter	voorzitter	afdelings-leider
DEELNAME	vrijwillig	op uitnodiging deelname vrijwillig	vrijwillig	vrijwillig	vrijwillig	op uitnodiging deelname vrijwillig	verplicht	verplicht
AGENDA	nee	nee	nee	nee	ja	ja	ja	ja
BINNEN/ BUITEN KADERS VAN SCHOOLBELEID	binnen	binnen/ buiten	binnen/ buiten	binnen/ buiten	binnen	binnen/ buiten	binnen	binnen
BESLUIT VORMING	geen	geen	geen	geen	voor-bereiding	voor-bereiding	besluit-vorming	besluit-vorming
FACILITERING	flipover	ruimte/ maaltijd	ruimte/ maaltijd	ruimte/ maaltijd	algemene schooltaken	taakuren	algemene schooltaken	algemene schooltaken

Het Lyceum Vos organiseerde verschillende informele gespreksvormen om hun pilot bij een brede groep collega's onder de aandacht te brengen.

LES 5

Vertragen = versnellen

Als je doelen helder zijn, is het belangrijk dat ook het tijdsplan goed aansluit. Veranderingen gaan meestal langzamer dan gepland, soms moet je een stap terug doen. Kijk eens naar de tijdslijn op jouw school? Waar kan er ruimte worden gemaakt om te reflecteren op het veranderproces? Is er ruimte voor het maken van fouten en het wijzigen van plannen? Het Fioretti College leerde: vertragen is versnellen. Door trager te plannen kun je veranderingen beter borgen en inpassen in de dagelijkse realiteit.

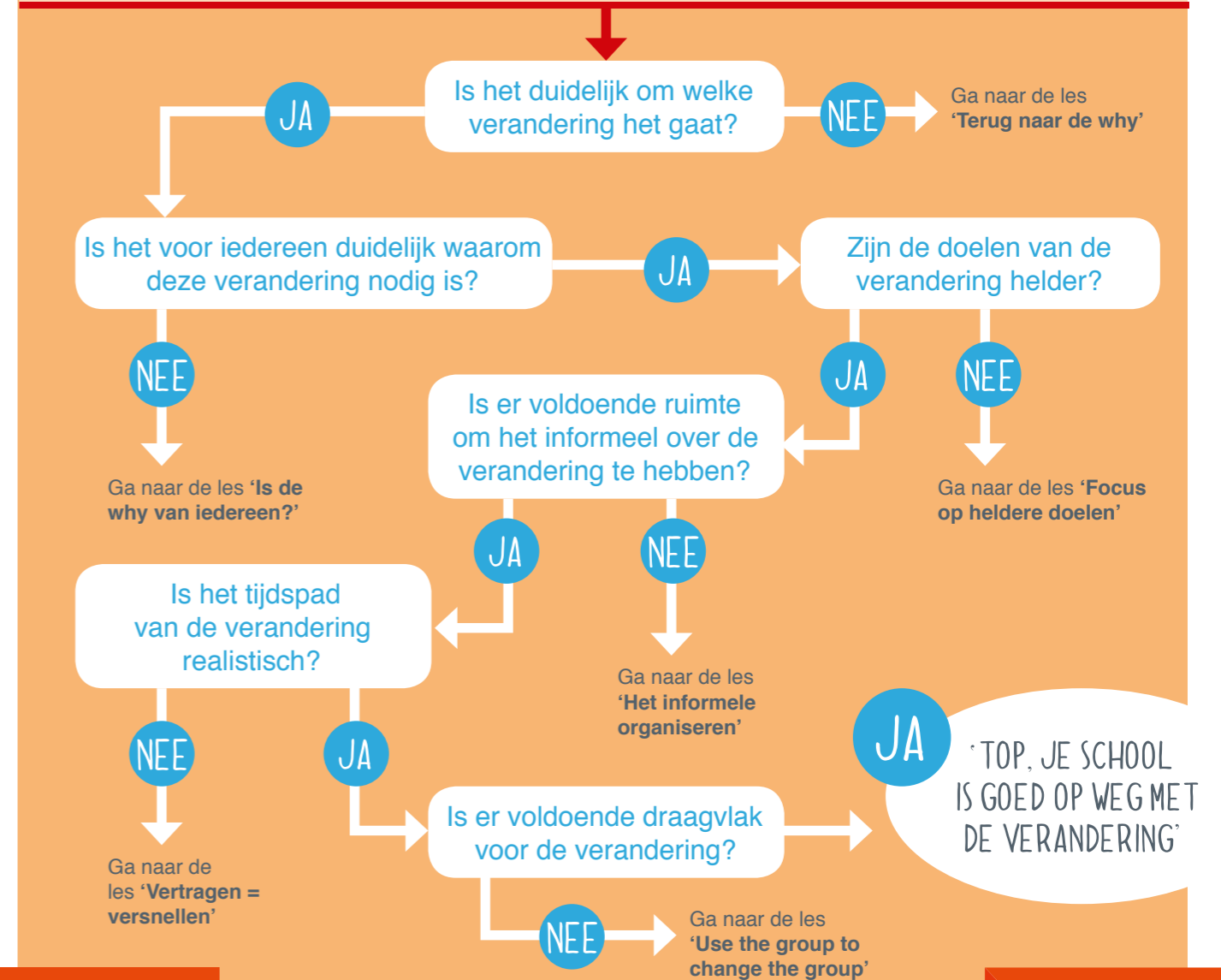
LES 6

Use the group to change the group

Alle hierboven beschreven lessen, dragen bij aan draagvlak. Wil je dit nog verder verstevigen? De les van het Fioretti College: use the group to change the group. Heb aandacht voor de mensen die meteen meegaan in de verandering, zeker wanneer het leerlingen betreft zullen anderen hopelijk volgen. Zij kunnen ingezet worden als ambassadeurs van de verandering.

MIJN SCHOOL WIL VERANDEREN!
VOLG DE FLOWCHART

Op welke manier
maken jullie het
eigenaarschap
van leerlingen
inzichtelijk?

Wij gebruiken
vaardighedenrubrics
die leerlingen zelf
invullen.

Eduardo.nl Dé plek waar docenten kennis
en ervaring uitwisselen.

**VOORTGEZET
LEREN**
Een campagne van
VO-raad met Schoolinfo

Leerlingen motiveren
met toekomstgericht
onderwijs

VOORTGEZET LEREN

Leerlingen motiveren met toekomstgericht onderwijs

Scholen bereiden leerlingen voor op de toekomst. Daarbij worden ze geconfronteerd met een snel veranderende samenleving, die nieuwe eisen stelt aan jonge mensen. Dat vraagt continue ontwikkeling van het onderwijs maar ook van de inrichting van de schoolorganisatie.

Daarom staat in het programma Voortgezet Leren de ontwikkeling van toekomstgericht onderwijs centraal, in samenhang met personeelsbeleid en schoolorganisatie.

Het delen van kennis en ervaring speelt een belangrijke rol in het programma. Docenten, teamleiders, schoolleiders en bestuurders kunnen deelnemen aan professionaliseringsactiviteiten zoals werkconferenties, masterclasses, trainingen, leernetwerken en congressen.

Meer weten? Kijk voor meer informatie en activiteiten op
www.voortgezetleren.nl

Met elkaar werken aan **innoverend onderwijs**

Kijk voor meer informatie op [Schoolinfo.nl](https://www.schoolinfo.nl)

Maart 2019

